

BYBARNA I FORSKNING OG PLANLEGGING

En kunnskapsoversikt fra 1970- og 80-tallet

Tittel: **Bybarna i forskning og planlegging.**
En kunnskapsoversikt fra 1970- og 80-tallet

Forfattere: Kjersti Hammarqvist og Ida Stenbråten

ISBN: 978-82-452-0042-3

Dato: September 2009

Publisering: Digitalt

Utgiver: Norsk Form, Hausmanns gate 16, 0182 Oslo
Telefon: 23 29 26 30
Hjemmeside: www.norskform.no

Finansiering: Barne- og likestillingsdepartementet og Miljøverndepartementet

Illustrasjoner:

Forside: Oslo Museum, Bymuseet

Side 3: NIBR 1979

Side 9: NIBR 1978

Side 17: Annichen Hauan

Side 27: NTB

Kjersti Hammarqvist og Ida Stenbråten

BYBARNA I FORSKNING OG PLANLEGGING

En kunnskapsoversikt fra 1970- og 80-tallet

Utgave2
September 2009

Far har fortalt om byen slik den var
før bilene fylte våre gater.
Den gang da luften var lyseblå og klar
og fru Karlsen hadde hage med tomater!
Med en sandhaug for de små
der garasjen ligger nå.
Jeg må gå på en asfalt som er kjedelig og grå.
mens mennesket søker sin fremtid.

Lillebjørn Nilsen

EN KUNNSKAPSOVERSIKT FRA 1970- OG 80-TALLET

Bybarna i forskning og planlegging

Mye har forandret seg på 40 år. Forutsetninger i økonomi og politikk er svært forskjellige i dag fra hva de var den gang. Liberalisering av boligmarkedet, endringer i forvaltnings- og plansystemet, hvilke aktører som er involvert i den fysiske planleggingen og en institusjonalisering av barns fritid er noen faktorer som har vært med på å påvirke premissene for barns oppvekstkår. Likevel er mye av litteraturen vi viser til mer enn et interessant tilbakeblikk på en svunnen tid. Her er det også kunnskap og erfaringer å ta med seg inn i planlegging og utbygging i dag. Det har stadig slått oss hvor mye av dette 30-40 år gamle materialet som fortsatt har gyldighet. Mange av de utfordringene som møtte barna den gang, er fortsatt aktuelle: økende trafikk i bolignære områder, sterk fortetting med færre og trangere utearealer som konsekvens, osv. – om enn i noe mindre skala, men like fullt de samme.

Det har vært en lærerik og spennende prosess å sette seg inn i historikk og dokumenter fra 1970- og 80-tallet. Forfatterne er født på henholdsvis 1970- og 80-tallet, den samme tiden som denne kunnskapsoversikten konsentrerer seg om. Å jobbe med dette prosjektet har derfor vært å grave i vår egen barndom. Kjersti vokste opp i drabantbyen Romsås og Ida på Grønland i byfornyede områder, så i gjennomgangen av dokumenter fra denne tiden har vi møtt våre barndoms trakter gjentatte ganger.

Vi vil rette en takk for nyttig veiledning og historisk oppdatering til May Sommerfelt (NBBL), Guri Mette Vestby, Lene Schmidt og Berit Nordahl (NIBR), Marika Kolbenstvedt (TØI), Karin Høyland og Siv Bleiklie (NTNU), Tove Andersen og Merete Løberg (Barne- og likestillingsdepartementet) og Hilde Moe (Miljøverndepartementet). Takk også til Arkitektthøgskolen i Oslo for bruk av biblioteket.

Denne oversikten er primært tiltenkt planleggere og andre praktikere som jobber med utforming av oppvekstmiljø i dag. Prosjektet er finansiert av Barne- og likestillingsdepartementet og Miljøvern-departementet. Samfunnsgeografene Kjersti Hammarqvist og Ida Stenbråten har utarbeidet rapporten på oppdrag fra Norsk Form.

Forfatterne har gravd fram et stort mangfold av publikasjoner som reflekterer 1970- og 80-årenes grundige nybrottsarbeid for utforming av oppvekstmiljøet i byer og tettsteder – en innsats som i sin tid førte til viktige endringer i planapparatet, først og fremst *Rikspolitiske retningslinjer for barn og unges interesser i planleggingen* og den lovfestede ordningen med kommunale *barnerepresentanter*. Men laurbær har en tendens til å visne over tid. Hensynet til barn og unge forsvinner lett mellom andre interesser med taleføre og pengesterke representanter. Denne kunnskapsoversikten er et bidrag til å gjeninnføre barn og unge på dagsorden i by- og tettstedsutviklingen.

Begrensede ressurser har tvunget oss til å konsentrere oversikten tematisk og tidsmessig. Se *Viktige avgrensninger* under *Kapittel 1, Innledning for leseren*. Rapporten er ikke et endelig dokument, den kan vokse. Det finnes mer stoff der ute, og vi inviterer alle lesere som sitter med supplerende litteratur, til å ta kontakt med Norsk Form.

NORSK FORM mai 2009

Hanne Marie Sønstegaard

Bård Isdahl

Kjersti Hammarqvist Ida Stenbråten

INNHold

KAPITTEL 1 Innledning – for leseren	7
<i>Viktige avgrensninger</i>	<i>7</i>
<i>Kapittelinndelinger</i>	<i>7</i>
<i>Leserveiledning</i>	<i>8</i>
 KAPITTEL 2 Barn i bomiljø – et satsingsområde	 9
<i>Bomiljø på den politiske dagsorden</i>	<i>10</i>
<i>Forskningsserien ”Barn og bomiljø”</i>	<i>11</i>
Litteraturomtaler til kapittel 2.....	13
Bo-miljø.	13
Teoretiske synspunkter på samspillet mellom barn og miljø.....	14
Barn, foreldre og bomiljø. Barnefamilienes boforhold, endringer over tid og problemer i dag, med spesiell referanse til Oslo-området.....	15
Barnas miljø i byen. En studie av bydelen Sandaker og Nordre Åsen i Oslo.....	16
 KAPITTEL 3 Gode bomiljøer for barn i byen - tiltak og erfaringer	 17
<i>Nye utfordringer</i>	<i>18</i>
<i>Fra drabantbyutbygging til byfornyelse</i>	<i>18</i>
<i>Gatetun og lekegater</i>	<i>19</i>
<i>Barns egne lekeplasser</i>	<i>20</i>
<i>Lokalt engasjement og ansvar</i>	<i>21</i>
Litteraturomtaler til kapittel 3.....	22
Gode gårdsrom. Håndbok i gårdsromsforbedring.	22
Gatetun. Håndbok i trafikksanering.	22
Ikke engang en sandkasse. Eksempler på hvordan barns interesser blir tilsidesatt i planleggingen.	23
Utearealer i boligområder – hvordan brukes de?	24
Utearealer i boligområder – hvordan kan de gjøres bedre.	25
10 års erfaring med nærmiljøarbeid i Oslo.	26
Barn i stad: en studie i tre delar av barns utelek och trafiksäkerhet i nye bostadsområden.....	26

KAPITTEL 4 Barn i fysisk planlegging – offentlige virkemidler	27
<i>Barneåret 1979</i>	<i>28</i>
<i>Barneplaner</i>	<i>28</i>
<i>Plan- og bygningsloven – redskap for planlegging og utforming av barns nærmiljø.....</i>	<i>29</i>
<i>Rikspolitiske retningslinjer for barn og unges interesser i planleggingen</i>	<i>29</i>
<i>Barnerepresentantene</i>	<i>30</i>
<i>Barn som deltakere i planprosesser</i>	<i>31</i>
Litteraturomtaler til kapittel 4.....	32
Barns interesser i planleggingen. Hvordan offentlige mål for barns nærmiljø følges opp i regelverk og planleggingspraksis.	32
Verktøykassa. Redskap for planlegging av barns nærmiljø.	33
Barns utemiljø i indre Oslo.	34
Barneplaner. Erfaringer pr. 1984.	35
Barneplan for Ullensaker.	36
SAMLET LITTERATUROVERSIKT	37
KAPITTEL 2.....	37
KAPITTEL 3.....	41
KAPITTEL 4.....	45

KAPITTEL 1

Innledning – *for leseren*

Det er nyttig å kunne lære av eksisterende kunnskap og erfaringer. For å kunne legge forholdene best mulig til rette for barn i deres omgivelser, kan man hente mye fra historien. Denne rapporten samler dokumentasjon om temaet *ivaretagelse av barns interesser i byutvikling* i Norge fra 1970-tallet til i dag.

Viktige avgrensninger

Hovedfokuset i prosjektet er på dokumenter og erfaringer fra 1970- og 80-tallet: på denne tiden skjedde det mye av betydning for barn, både i politikk, planlegging og på forskningsfronten. Samtidig er kunnskapen fra denne tiden lite tilgjengelig. Lite eller ingenting er digitalisert, og mange dokumenter finnes kun i få utgaver.

Rapporten konsentrerer seg hovedsakelig om barn og unges fysiske miljø i større byer, og om deres fritidsarenaer. Det er i de tette bysentrene vi finner de mest arealknappe fysiske omgivelsene, hvor gode områder for lek og opphold for barn er minst tilgjengelige. Oslo har fått særlig oppmerksomhet i denne kunnskapsoversikten. Dette skyldes at det på 1970- og 80-tallet var her man hadde de største utfordringene knyttet til barns fysiske miljø, og dette gjenspeiles i litteraturen.

Vi har primært konsentrert oss om kilder hvor barn eksplisitt er omtalt. Men spørsmål om hva som er bra for barn handler ofte om hva som er bra for mennesker generelt.

Trafikk var et sentralt tema i diskusjonene om barnas plass i byen for 40 år siden – som det også er i dag. Mange vil hevde at barns lek og opphold utendørs i størst grad er utfordret av biltrafikk. Diskusjon om trafikk er derfor et underliggende premiss for diskusjonen om barn i by, men i dette prosjektet har vi valgt å ikke primært fokusere på trafikkspørsmål. Dette gjør vi fordi diskusjonen er kompleks, og materialet ville sprengte prosjektets rammer.

Kapittelinndelinger

Rapporten er inndelt i tre kapitler som tilnærmer seg prosjektets tema på ulike måter:

Barn i bomiljø – et satsingsområde presenterer dokumenter som tar for seg barn i relasjon til sine omgivelser. Kapitlet innledes med en presentasjon av det sterke engasjementet rundt barn og bomiljø som sprang fram på 1970-tallet, både i forvaltning og forskning. Dokumenter knyttet til dette arbeidet er inkludert i dette kapitlet, sammen med litteratur som tilnærmer seg temaet på et analytisk og teoretisk plan.

Gode bomiljøer for barn – tiltak og erfaringer presenterer litteratur om tiltak for å bedre bomiljøene for barn som ble gjort fra slutten av 1970-tallet og utover på 1980-tallet. Arbeidet ble gjort gjennom gårdsromsforbedringer, omgjøring av gater til lekegater og gatetun, og opparbeidelse av lekeplasser. Kapitlet plasserer dokumentene i sin byplanmessige kontekst med særlig fokus på drabantbyutbygging og byfornyelse i Oslo indre by.

Barn i fysisk planlegging – offentlige virkemidler presenterer dokumenter som diskuterer hvordan barns fysiske miljø er ivaretatt i kommunal planlegging, herunder utviklingen av blant annet egne barneplaner. Endringer i Plan- og bygningsloven, som har betydning for barns interesser i planlegging og andre viktige offentlige virkemidler, er også omtalt i dette kapitlet.

Leserveiledning

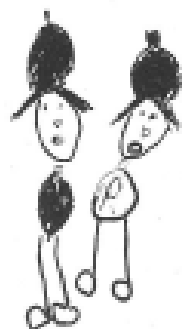
I hvert kapittel finnes en tematisk innledning med viktige hendelser og høydepunkter fra 1970- og 80-tallet, samt litteraturomtaler av utvalgt litteratur fra denne perioden. Litteraturomtalene er primært basert på sammendrag i de respektive dokumentene, og valgt ut med bakgrunn i temaet for dette prosjektet.

I tillegg er dokumentene satt inn i en samlet litteraturoversikt, som inkluderer dokumenter fra ca 1970- til 2000-tallet. Denne inneholder både den litteraturen som er omtalt og annen sentral litteratur. Innholdet i de tematiske innledningene er i stor grad hentet fra dokumenter som finnes i litteraturoversikten bakerst.

I praksis vil mye av litteraturen kunne plasseres innenfor flere temaområder. Dokumentene er plassert innenfor det kapitlet som dekker hovedtyngden av stoffet.

Kunnskapsoversikten inneholder dokumenter av ulike kategorier, fra stortingsmeldinger til forskningsrapporter og erfaringsbeskrivelser. Vi har konsentrert oss om å finne norsk litteratur. Det har imidlertid blitt gjort mye viktig på dette feltet i andre land, så noen sentrale dokumenter fra Sverige og Danmark er inkludert.

Litteraturen er hovedsakelig å finne via BIBSYS, en søketjeneste for fag- og forskningsdokumentasjon i de største fagbibliotekene i Norge (www.bibsys.no).

KAPITTEL 2

Barn i bomiljø – *et satsingsområde*

På 1970- og 80-tallet var det et stadig økende engasjement rundt spørsmål om barn og deres fysiske miljø, i politikk og forskning. Det var særlig miljøet i boligområdene som ble gjenstand for flere vitenskapelige studier. Mens planleggere og forskere på 1950- og 60-tallet hadde forestilt seg at fellesskap i boligområder i hovedsak kunne påvirkes gjennom fysiske forhold, ble det sosiale livet nå et eget studietema. En utvidet forståelse av begrepet *bomiljø* utover 1970-tallet omfattet også beboerne, deres nettverk og organisasjoner¹. Bomiljøbegrepet henviste både til det fysiske og det sosiale miljø. Det fysiske miljø forstås som menneskers opplevelse av sin fysiske omverden. Det sosiale miljø forstås som menneskers opplevelse av andre mennesker og relasjonene mellom disse². Et annet viktig begrep var *nærmiljø*. Begrepene bomiljø og nærmiljø ble brukt om hverandre i forskning og offentlige utredninger.

¹ Guttu 2003

² Gehl 1971

Bomiljø på den politiske dagsorden

Stortingsmeldinger og offentlige utredninger forteller langt på vei hva som har vært interessant i den tiden de er forfattet. Barns samfunnsmessige situasjon synliggjøres blant annet i disse dokumentene. Fra forskere ble det hevdet at mange sider ved samfunnsutviklingen hadde uheldige konsekvenser for barna³. Den ”løsningen” samtlige stortingsmeldinger gikk inn for på 1970-tallet var bedringer av barns nære miljø. Innen sosialpolitikken ble bedre bomiljø et sentralt mål for å forebygge sosiale problemer og skape kontakt og trygghet. Innen familiepolitikken ble bedring i bomiljøet et forsøk på å gi barn utfoldelsesmuligheter og betryggende tilsyn. Innen kulturpolitikken ble bedringene i lokalmiljøet betraktet som nødvendige for kulturell oppblomstring, spesielt for barnekulturen. Innen trafiksikkerhetspolitikken ble oppmerksomheten konsentrert om barna og det nære miljøet. Innen boligpolitikken var også selve bomiljøet det sentrale.

I 1972 kom St.meld. nr. 76 (1971-72) *Om boligspørsmål*. Den såkalte ”Boligmeldingen” la vekt på barns behov og muligheter i det fysiske miljø nær boligen. Erfaringene fra drabantbymiljøene ble gjort synlige og det ble lagt vekt på behovet for bevaring av eksisterende bomiljøer. Boligmeldingen framsatte ti ”krav til et godt bomiljø” som skulle være retningsgivende for videre utbygging. Kravene omhandlet leke- og rekreasjonsområder, trafikkseparering, fellesskapslokaler, kontakt med natur og vegetasjon, tilgjengelig sosial service (skoler, barnehager, helsetjenester), en variert bolig- og befolkningsstruktur, et rimelig utvalg av arbeidsplasser innen boligområdet og gode kommunikasjonsmuligheter.

St.meld. nr. 17 (1977-1978) *Om barns oppvekstkår*, også kalt ”Barnemeldinga”, drøftet det faktum at barns muligheter til variert og allsidig lek mange steder var vesentlig redusert gjennom økt utbygging av boliger og veier og av den sterke økningen i trafikken. Et sentralt moment i meldingen var at fysisk planlegging til beste for barn må omfatte langt mer enn innregulering av lekeplasser og barnehager. Det totale nærmiljøet må være trafiksikkert og gi mulighet for de varierte aktiviteter som er naturlige for ulike aldersgrupper. Utfordringen lå i at barns interesser ikke i tilstrekkelig grad var ivaretatt i den fysiske planleggingen. Dels manglet det lovverk som tok spesielt sikte på å ivareta barnas interesser, og dels var problemet at det eksisterende lov- og regelverk ikke ble utnyttet i stor nok grad av kommunene og lokale grupper. I tillegg ble det hevdet at kunnskap om barns behov ikke alltid var god nok hos de ansvarlige for den fysiske planleggingen. Dette var første gang Stortinget fikk en samlet melding om barns situasjon i samfunnet. En ny melding med dette siktemålet kom først i 2002⁴.

I St.meld. nr. 16 (1979-1980) *Bedre nærmiljøer*, pekte Miljøverndepartementet (MD) på at ved planlegging av nye områder og ved en aktiv forbedringsplanlegging i eldre strøk, kunne forholdene legges bedre til rette for lek og uformell aktivitet i nærmiljøet. Kommunenes arbeid med generalplaner og reguleringsplaner etter bygningsloven blir nevnt som spesielt viktig. Meldingen hadde som formål å gi en samlet oversikt over Regjeringens politikk på en rekke arbeidsfelt som hadde direkte betydning for fysisk utforming og sosiale forhold i nærmiljøet. Et viktig tiltak var at MD ville utarbeide nye normalbestemmelser til bygningsloven, med spesiell tanke på å sikre barns interesser bedre (les mer om endringene som ble gjort i Plan- og bygningsloven i kapittel 4).

³ Kolbenstvedt 1974

⁴ Barne- og familiedepartementet 2002

Forskningsserien ”Barn og bomiljø”

Blant forskere og fagfolk ble det også gjennomført et grundig og viktig arbeid for barns oppvekstkår fra begynnelsen av 1970-tallet. Forskningsfronten var preget av ivrige og idealistiske aktører, som vektla at forskningen skulle være handlingsrettet, og veilede den offentlige forvaltningen. Dette førte til at aktørene på mange måter hadde forvaltningen i ryggen når utfordringer om barns oppvekstkår ble diskutert.

”Boligmeldingen” fra 1972 la opp til et samarbeid mellom forskningsinstitusjonene Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR), Norges byggforskningsinstitutt (NBI) og aktuelle departementer for å tilrettelegge veiledning overfor kommunene. Forskningen skulle være til nytte i utbedring og utbygging av boligmiljøer⁵. Resultatet ble serien *Barn og bomiljø*, en serie på til sammen 36 ulike veiledere og håndbøker som ble utgitt mellom 1971 og 1984. Forskerne Kolbenstvedt og Sæterdal delte grovt inn forskningen på barn og bomiljø i følgende typer⁶:

Teoretiske analyser av barns forhold til miljø: Det ble utviklet modeller for hvorledes samfunnsforhold og institusjoner påvirker barna, familien og nærmiljøet. Kunnskap om barns behov og personlighetsutvikling skulle brukes til å stille krav til nærmiljøet.

Undersøkelser av hele miljøet: Mange av studiene som belyste barns forhold i det nære miljøet var såkalte ”miljøundersøkelser” som tok utgangspunkt i bestemte steder og beskrev befolkningen, de fysiske omgivelsene, den sosiale strukturen og samspillet mellom disse forholdene. Fordelen med slike undersøkelser var at de ga en bred oversikt over barns problemer i miljøet. Begrensningen er at slike bredt anlagte miljøstudier ikke gikk nok i detalj til å danne grunnlag for direkte forbedringstiltak.

Undersøkelser av planleggingsprosessen: Undersøkelsene fulgte planprosesser og så forbedringer i ivaretagelse av barns interesser i planleggingen som det viktigste middel til å bedre barnas miljø.

Undersøkelser som tar opp bestemte avgrensede tema: Sentrale temaer som det ble forsket på var trafikk og barn, barn og utelek, barn og bolig, nærmiljø for utviklingshemmede barn og barnetilsyn. Undersøkelsene ga grundig innsikt i spesielle problemer og var derfor egnet som bakgrunn for konkrete forbedringstiltak, men manglet helhetssynet på utfordringene for barn i sitt nærmiljø.

Undersøkelser som er lagt opp spesielt for å forbedre planleggingsgrunnlaget for ulike utbyggingsoppgaver: Utgangspunktet for undersøkelsene var å komme fram til grunnlag for bedre løsninger på konkrete planleggingsproblemer. Under denne kategorien faller undersøkelser om barns uteaktiviteter. Ved å observere hva barn gjorde ute, hvor de lekte, hvor langt de gikk fra boligen, hvordan de brukte lekeplassene o.l., ville man finne fram til bedre måter å planlegge utemiljøet på.

Undersøkelser som formidler barns egne opplevelser: Slike undersøkelser ble gjerne gjennomført ved at barn fikk tegnet eller skrev om sitt nærmiljø og hvordan de opplevde forholdene, og hvordan de mente forholdene burde vært.

Initiativtakerne til forskningsprogrammet *Barn og bomiljø* så utviklingen på 1960- og 70-tallet som en trussel mot de fysiske levekårene i de urbaniserte områdene, og spesielt mot barna. Det dreide seg i følge forfatterne om å ta vare på den kommende generasjons liv og helse. Samtidig hevdet de at barnas situasjon også vitnet om hva slags samfunn en var på vei mot, basert ensidig på økonomisk vekst og uten rom for å prioritere dem som ikke var direkte produktive. Barna ble

⁵ Wilhelm 2002

⁶ Kolbenstvedt & Sæterdal 1976

ansett som ”svake forbrukere” uten politisk eller økonomisk makt, hvor barnas interesser stadig kom i konflikt med interesser med sterkere talsmenn. Barn kunne ses på som ”et følsomt barometer for måling av våre levekår”⁷.

Hensikten med serien var i følge forfatterne av de første heftene og gjennom forskeres og planleggeres arbeid ”å bli klar over barns behov og hvilke dårlige muligheter de har til å tilfredsstille disse”⁸. Forfatterne skulle være barnas talsmenn i et miljø som styres av voksne verdier og økonomiske kriterier. Serien var ment å løfte frem utfordringene som forfatterne hevdet at arkitekter og ingeniører vanskelig kunne løse alene. Det ble påpekt at man burde involvere blant annet psykologer og sosionomer, men også beboere i de områdene hvor man så de største utfordringene. Gjennom å gi hverandre informasjon og etablere arbeidsgrupper ønsket man samarbeid med gode løsninger for barns fysiske miljø som resultat. *Barn og bomiljø* skulle tilgjengeliggjøre praktisk informasjon til både myndigheter og brukere. Serien ga blant annet veiledning i arbeidet for å bedre barns oppvekstmiljø, men ble i større grad brukt av myndighetene til å skaffe oversikt over problemene og formulere mål for forbedringer enn til utvikling av konkrete tiltak⁹.

Utover på 1980-tallet dreide fokuset i forskningen mot i størst mulig grad å ta opp barns rolle i planleggingsprosesser og ivaretagelse av barns interesser gjennom medvirkning. Det siste nummeret i Barn- og bomiljøserien kom i 1986. Etter dette viser litteraturen at det er gjort lite forskning som direkte tar for seg spørsmål om barn i by. At det på 1980-tallet ble utviklet nye verktøy for å ivareta barn i planleggingen, kan kanskje ha vært en medvirkende årsak til at behovet for forskning rundt temaet ble oppfattet som mindre prekært (mer om planleggingsverktøyene i kapittel 4). Det har også blitt hevdet at samfunnsendringene som omtales som institusjonalisering av barndommen, bidro til at barns nærmiljø ikke lenger var i fokus. I stedet har det blitt forsket på hvordan det er å være barn i skolen, i barnehagen, på skolefritidsordningen o.s.v.¹⁰.

⁷ Haug m.fl. 1972 i Guttu 2003: 427

⁸ Kolbenstvedt & Sæterdal 1972: 8

⁹ Kolbenstvedt & Sæterdal 1979

¹⁰ Wilhjelm 2002

Litteraturomtaler til kapittel 2

Gehl, I.

Bo-miljø.

SBI-rapport 71. Statens byggeforskningsinstitut, København. 1971.

Et sentralt poeng i boka er at et sterkt politisk ønske om økt boligbygging ikke løser de kvalitative, menneskelige kravene til et godt bomiljø av seg selv. Planlegging og prioritering er et politisk spørsmål, og forbrukere, politikere, planleggere og forskere må i følge Gehl gå aktivt inn i formuleringen av hvilke mål man skal følge i boligpolitikken.

”Bo-miljøet er den fysiske og sociale ramme om en stor del av menneskers liv, og det har stor indflydelse på menneskers fysiske og psykiske tilstand. (...) Love og bestemmelser for byggeriet sikrer, at en række økonomiske og tekniske krav er tilgodeset. Men de menneskelige kvaliteter, et byggeri i velfærdssamfundet i dag må kunde opfylde, er ikke beskrevet, er ikke lovfestet og er i alt for ringe grad opfyldt.”¹¹

Det fysiske miljø opplevd av aldersgrupper var kjernen i Gehls miljøteori. I boka knytter hun en forbindelse mellom det opplevde fysiske miljøet og det allmene psykologiske behov, slik de varierer med alderen. Listen over behovene er sammensatt ”ved lån og inspirasjon” fra de amerikanske psykologene Mussay og Maslow. Selv hadde Gehl satt navn på de behovene hun så som relevante i forhold til de fysiske omgivelsene. I et *godt* bomiljø vil de forskjellige aldersgruppene få dekket sine (psykologiske) behov.

Gehls arbeid representerte et betydningsfullt skritt i retning av en allmenn teori om bomiljø med utgangspunkt i psykologien. Boka hennes fikk også stor utbredelse i Norge. Samtidig framstår innholdet i dag som tidstypisk og farget av situasjonen rundt 1970. Hva hun så som negativt og hva hun satte opp som idealer i det fysiske miljøet, gjenspeiler kritikken av de nye boligområdene på 1960-tallet. Det var nettopp som svar på menneskenes psykologiske behov mange mente at drabantbyen hadde sviktet. Gehls arbeid kan dermed ses på som en ”vitenskapeliggjøring” av denne kritikken¹².

¹¹ Gehl 1971: 6

¹² Guttu 2003

Kolbenstvedt, M.

Teoretiske synspunkter på samspillet mellom barn og miljø.

Barn og bomiljøserien nr. 9. NIBR/NBI, Oslo. 1974.

Marika Kolbenstvedt var en av de mest sentrale personene bak serien Barn og bomiljø. NIBR-forskeren utviklet gjennom serien det man kan kalle en miljøteori, karakterisert ved betegnelsen ”samspill innenfor et komplekst system”. Kolbenstvedt betraktet det sosiale og det materielle miljø som to likeverdige sider, som sto i et gjensidig påvirkningsforhold. Dersom en ønsket endring, ville det ikke være tilstrekkelig å gjøre noe med én av sidene i forholdet. Bomiljøet omfattet både materielle omgivelser og mennesker; foreldre, andre voksne og barn med ulike relasjoner. Det sosiale var heller ikke å forstå utelukkende som forhold mellom individer. Som ramme for individenes handlinger kom samfunnets sosiale system i form av normer og institusjoner på ulike nivå. Bomiljøet ble påvirket av samfunnets struktur og andre delmiljøer, og virket tilbake på disse som i et økologisk system¹³.

I notatet *Teoretiske synspunkter på samspillet mellom barn og miljø* skisseres en teoretisk ramme for arbeid og forskning med problemer i barnas bo- og utemiljø. I notatet diskuteres begreper som ofte brukes i denne sammenheng. Notatet presenterer også en del teoretiske synspunkter på spørsmål en står overfor ved forskning omkring, og planlegging av, barnas bo- og utemiljø.

I notatet hevdes det at mange sider ved samfunnsutviklingen synes å ha uheldige eller skadelige konsekvenser for barna. Det argumenteres derfor for at det er nødvendig å forbedre barnas situasjon og forebygge skadevirkninger. Barna er en svak interessegruppe, og kan selv ikke arbeide for forbedringer. De trenger voksne talsmenn. Notatet diskuterer hvordan en gjennom praktisk og politisk arbeid, informasjon og forskning, kan arbeide for å påvirke utviklingen til beste for barna.

Formålet med notatet er å presentere en generell teoretisk ramme for arbeid med problemer som berører forholdet mellom barna og deres miljø. Med rammen ønsker forfatteren å gi en forståelse for hvordan samfunnsutviklingen påvirker barnas forhold og hvilke forbedringer som er nødvendige.

I notatet diskuteres følgende tema og spørsmål: *Barnets utvikling* – hvordan barnets personlighetsutvikling foregår som et samspill mellom barn og miljø. *Barns behov* – ett mulig utgangspunkt for å stille krav til barnas miljø er behovsbegrepet. Begrensninger og muligheter ved dette og de forutsetningene en må stille for å bruke det diskuteres. *Hva er miljø?* – i notatet legges det mer enn bare lekeplasser og familiesituasjon i miljøbegrepet. *Problemer ved studier av forholdet mellom menneske og miljø* – det drøftes en del begrensninger som dels henger sammen med vår manglende evne til å forstå kompliserte og dynamiske helheter, og som dels går på mangelen på egnede angrepsmåter eller metoder. *Hvordan studere, vurdere og forbedre barnas miljø?* – hvordan kan en generell teoretisk ramme brukes i det praktiske arbeidet for å bedre barnas situasjon. En arbeidsprosess i seks trinn beskrives.

¹³ Ibid.

Kolbenstvedt, M.

Barn, foreldre og bomiljø. Barnefamiliens boforhold, endringer over tid og problemer i dag, med spesiell referanse til Oslo-området.

Del av magistergradsavhandling i sosiologi. Universitetet i Oslo. 1975.

Notatet er en del av forfatterens magisteravhandling i sosiologi. Hensikten med notatet er å beskrive endringer i barna og barnefamiliens bosettingsmønster og boligforhold i dette århundre. Videre ønsker forfatteren å skissere en del problemer som disse endringene, og de samfunnsforhold som har framkalt dem, skaper for barnas foreldre og i barnas bomiljø. Det er spesielt lagt vekt på situasjonen i Oslo-området, fordi de problemene som tas opp er størst i denne delen av landet. Opplysningene om Oslo-området kan dessuten peke på hva som kan skje i andre byområder over tid.

Et sentralt moment i notatet er at barns situasjon må ses i sammenheng med foreldrenes situasjon. Foreldrenes ressurser er avgjørende for hvilken forståelse av samfunnet de formidler til barna. Det er i bomiljøet barnet først møter samfunnet utenfor familien. Bomiljøet har derfor stor betydning for barns personlighetsutvikling og sosialisering i samfunnet. Notatet vil vise at både familien og bomiljøet må forstås i forhold til samfunnet som helhet. Dels må årsaker til endringer i bosettingsmønstre og boligforhold søkes i samfunnets struktur, og dels vil endringenes konsekvens for barna ha betydning for samfunnets framtidige utvikling. Familien og bomiljøet kan ses som bindeledd mellom samfunnet og barnet.

Notatet er delt i to kapitler. I hvert kapittel gis først en beskrivelse av ulike tendenser og i hvilke grad disse berører barnefamilier og barn. Til slutt oppsummeres kapitlet ved å peke på konsekvenser for barna. Kapittel 1 tar for seg de problemer som knytter seg til foreldrenes situasjon. Kapittel 2 tar for seg problemer knyttet til bomiljøet.

I det første kapitlet tas forskjellige sider ved forholdet arbeidssted – bolig opp. Hvordan arbeidsplasskonsentrasjon har ført til en radikal omlokalisering av det norske folk og til at stadig flere barn vokser opp i byer, skisseres. Det ses også på hvordan pendling, lange arbeidsreiser og transportbehov har økt bla som en følge av at boligbyggingen i pressområdene ikke har holdt takt med arbeidsplassutbyggingen. Til slutt pekes det på noen problemer som kan ramme foreldre; sosial hjemløshet, kontaktløshet, vantrivsel, og hvordan disse forhold bidrar til barnas samfunnsforståelse.

I kapittel 2 ses det på trekk ved boligbyggingen som dels er en følge av endringene i forholdet arbeid – bosted, og dels får de samme konsekvensene for barna. Det er bygget store boligområder med blokkbebyggelse i byenes utkantområder, samtidig som boliger i eldre områder har forfalt og delvis blitt erstattet med arbeidsplasser. Dette brukes til å vise hvilke konsekvenser ensidig satsing på boligbygging har hatt for barns bomiljø. Det pekes på at høyhus er en uegnet boform for barnefamilier, at det i de nye boligområdene er mangel på tilbud til barn; både daginstitusjoner og stimulerende oppholdsarealer. Den økende sosiale og materielle ensidigheten i bomiljøet forsterker privatiseringen av familien. Mangel på aktivitetsmuligheter i bomiljøet fører også til at barn gis små muligheter til samfunnsforståelse og samfunnsendring.

Lian, R., Thaule, J. & Aas, D.

Barnas miljø i byen. En studie av bydelen Sandaker og Nordre Åsen i Oslo.

Barn og bomiljøserien nr. 5. NIBR/NBI, Oslo. 1972.

Rapporten er en såkalt "miljøundersøkelse" som belyser barns forhold i sitt nære bomiljø. Den bygger på en systematisk undersøkelse av barns daglige tilværelse og gir bred oversikt over barnas problemer i miljøet i bydel Sandaker og Nordre Åsen i Oslo. Rapporten er skrevet for de som bor i bydelen. Bydelen er ikke valgt fordi den viser spesielt gode eller dårlige miljøforhold, men fordi det var et ønske om å studere et byområde med en gammel og tradisjonell bebyggelsesform.

Alle familier med barn i alderen 5-6 år og 10-11 år i bydelen ble kontaktet. I tillegg til intervjuing fylte mødrene ut tidsdagbøker for barna, og det ble foretatt systematiske observasjoner i området. Barna ble observert i utendørs lek på 13 utvalgte steder i området.

Undersøkelsen belyser barns tid i og utenfor hjemmet, forskjellige lekeaktiviteter, samvær med foreldre og venner, aksjonsradius og oppvekststeder, hva de bruker av utstyr og gjenstander og foreldrenes vurdering av barnas trygghet og utfoldelsesmuligheter.

Rapporten understreker behovet for å la barnas behov telle på linje med andre behov, og at vi plikter å legge til rette for forholdene i samfunnet og boligområdene for den voksne og eldre del av befolkningen. Et boligområde er godt i den grad barnas behov har fått det nødvendige fortrinn, mener forfatterne.

Informasjonen som framkommer i denne og lignende miljøundersøkelser er nyttig grunnlagsmateriale for miljøforbedringer. Sentrale spørsmål som ble stilt er: hva kan gjøres av miljøforbedringer, hvem skal lage planer for dette, hvem skal bestemme over dette, hvem skal sette det i verk og hvem skal bekoste slike tiltak? Et viktig poeng i rapporten er behovet for lokalt engasjement. Det er hovedsakelig beboerne i et område og deres organisasjoner, sammen med bydelsutvalg og kommunale myndigheter, som må lede miljøforbedringstiltakene, hevder forfatterne. Midler til dette arbeidet bør imidlertid komme fra offentlige myndigheter.

KAPITTEL 3

Gode bomiljøer for barn i byen - *tiltak og erfaringer*

På 1970-tallet kom gode bomiljøer for barn på dagsordenen, men det var først på 1980-tallet at man begynte å se dette i handling. Litteraturen i dette kapitlet tar for seg konkrete eksempler på tiltak som ble utført for å bedre barns nærmiljø. Offentlige utredninger og stortingsmeldinger stilte ideelle, men ofte generelle mål for barns oppvekstkår som var vanskelig å bruke i fysisk planlegging¹⁴ (jmf. satsingen på barn og bomiljø som presenteres i kapittel 2). Lekeplasser ble ofte et område for konkretisering av målet om gode nærmiljøer for barn. Andre konkrete tiltak var gårdsromsforbedringer og stengning for trafikk i gatetun og lekegater.

Den innledende teksten i dette kapitlet plasserer litteraturen i den byplanmessige konteksten på 1970- og 80-tallet, med særlig fokus på drabantbyutbygging og byfornyelse i indre by i Oslo. I løpet av 80-tallet fikk Bergen, Trondheim, Stavanger og Kristiansand store nye drabantbyområder, mens gammel sentrumsbebyggelse i Bergen og Trondheim sentrum også gjennomgikk planmessig fornyelse.

¹⁴ Haug m.fl. 1977

Nye utfordringer

Fra 1950 til 1970 skjedde det store endringer i barns hverdagsliv. Antallet hjemmeværende mødre var på retur. Barnehagesituasjonen var tema i flere statlige utredninger, og skolefritidsordningen var i liten grad utbygd. Samtidig skapte den økende bilismen et langt farligere utemiljø for barna. Mellom 1955 og 1978 økte biltallet i Norge fra 121 000 til 1,2 millioner¹⁵. Trafikken gjorde at det mange steder ble farlig for barn å gå ut av porten eller over gaten. Byen var fra før ikke planlagt for så sterk bilisme, og med den økte biltrafikken ble områdene der barna kunne leke dramatisk innskrenket. Stadig mer areal gikk til veier og parkeringsplasser. Gårdsrom og løkker ble brukt til parkering eller økt bebyggelse. I noen områder ble det bygget høyt og tett, og av de arealene som ikke ble utbygd, gikk en stadig større del til veier og parkeringsplasser. Dessuten var disse områdene ofte mindre egnet til å leke og gjøre noe på, da stadig større deler ble planert til jevne flater, asfaltert eller tilsådd som plen¹⁶.

I Oslo var forholdene særlig ille i de indre bydelene. Mange barnefamilier hadde sterke ønsker om å flytte ut av sentrum pga. den store trafikkfaren og manglende lekemuligheter for barna¹⁷. Drabantbyene var i etterkrigstiden et ettertraktet tilbud til unge barnefamilier, da alternativet var trange boliger med lav standard i nedslitte bygårder i indre by¹⁸. Større satsing på indre by kom først i gang med den planmessige byfornyelsen på 1980-tallet, hvor byfornyelsesprogram med kvartalsfornyelse og gatebruksplaner ble viktige virkemidler for å bedre de fysiske forholdene.

Fra drabantbyutbygging til byfornyelse

Til og med 1970-tallet var byutviklingen i Oslo kjennetegnet ved at kommunens investerings- og planleggingsressurser i all hovedsak gikk til utbygging av drabantbyer i byens ytterkanter. I Oslo var indre by på begynnelsen av 1970-tallet preget av arealknapphet, dårlig boligstandard og økende privatbilisme. Det var fortsatt aktuelt med en bymotorvei gjennom indre by som medførte rasering av en rekke boligområder, og det forelå saneringsplaner for store indre byområder¹⁹. Bygårder var hovedsakelig eid av private gårdeiere. Vedlikehold av gårdene ble ikke prioritert og de var derfor preget av betydelig forfall. I drabantbyene hadde man ikke samme utfordringer med trafikkbelastning og mangel på arealer. Boligene var nye og moderne og ofte med nær tilgang til friområder, natur og frisk luft. Boligbebyggelsen var imidlertid ensidig, med lite arbeidsplasser og nærservice.

Utover på 1970-tallet kom det en økende kritikk mot de nye drabantbyene (se for eksempel Ammerudrapporten²⁰). Sekstitallets høyblokker ble kritisert for å være "sovebyer" og "bomaskiner", upersonlige og fremmedgjørende, særlig for de yngste. Undersøkelser viste at barn som bodde i høyhus lekte mindre ute enn barn i andre hustyper²¹. Kritikken av høyblokkene på Ammerud var viktig for diskusjonen om hvilke boliger man skulle satse på i syttiårene. Ifølge de nye idealene skulle bebyggelsen være mer variert, og blokkene skulle gjerne være plassert rundt små tun.

Samtidig ble blikket vendt mot indre by. Mange aktører var involvert i det forbedringsarbeidet som ble gjennomført i Oslo indre by i løpet av 1970- og 80-tallet. Allerede i 1972 ble det fattet

¹⁵ NIBR 1979

¹⁶ Lian m.fl. 1972

¹⁷ Dolven 1974

¹⁸ Hansen & Brattbakk 2005

¹⁹ Sommerfeldt & Sæterdal 1988

²⁰ Se Hansen & Sæterdal 1970

²¹ Kommunal- og arbeidsdepartementet 1972

politiske vedtak om å starte prøveprosjekter med gårdsromsforbedringer. Barnas marginaliserte plass i byen var en av årsakene til dette arbeidet. I vedtaket heter det:

”I Oslo indre sone bor det omlag 12 000 barn i førskolealder, og et meget stort antall eldre mennesker. Parkerte biler og økende kjøretrafikk har bidratt til at mulighetene for utendørs aktivitet i nærheten av boligen ofte er dårlige. Med relativt enkle midler, eksempelvis rivning av gjerder, skur, o.l., kunne en rekke gårdsrom bli trygge og gode leke- og oppholdsarealer. Programkomiteen for bolig- og miljøpolitikk ser det som en viktig oppgave for kommunen å medvirke til bedre bomiljø, også i de gamle byområdene. Den kommunale administrasjon bør gjøres bedre skikket til å ivareta de særlige interesser barn og gamle har i boligens nære omgivelser.”²²

Prøveprosjektene startet på Grünerløkka og Ruseløkka i 1973, med henholdsvis avstengning av gater til lekegater og oppgradering av gårdsrom. Med gårdsromsforbedringene kom barns forhold i indre by på dagsorden, og det ble stadig mer vanlig å se avisoverskrifter om lokale aksjoner for barns utemiljø, bygging av lekeplasser, ryddig av bakgårder, sikring av skoleveier osv.²³. *Gårdsromsforbedringer* er ett av flere tiltak som på denne tiden gjorde sentrale områder mer beboelige for barnefamilier og dermed demmet opp for en sterk utflytting²⁴. Fra 1976 til 1988 ble det iverksatt 70-100 gårdsromsprosjekter i Oslo pr. år²⁵.

I 1976 trådte *Lov om byfornyelse av tettbygde strøk* (Byfornyesloven) i kraft og erstattet Saneringsloven. Det ble i løpet av 1980-tallet gjennomført omfattende byfornyelse både i Oslo, Bergen og Trondheim.

Oslo kommune ga gjennomføringsansvaret for byfornyelsen på 1980-tallet til det halvkommunale *Oslo Byfornyelse AS* sammen med boligbyggelagene USBL og OBOS og enkelte mindre, private selskaper. Kommunens *Byfornyesprogram* som ble utarbeidet i 1977 og 1978, avklarte den praktiske gjennomføringen av byfornyelsen²⁶. Det planmessige byfornyesarbeidet i Oslo hadde som sentralt mål å sikre en mer allsidig befolkningssammensetning i indre by. Arbeidet besto, i tillegg til teknisk utbedring, hovedsakelig i å slå sammen små leiligheter til familieleiligheter og private utearealer til større felles kvartalsrom, og opparbeide arealene slik at de ble brukbare for lek og opphold²⁷. Riving av bakgårdsbebyggelse ble gjort for å gi tilfredsstillende lys, luft og oppholdsareal. Det skulle spesielt tilrettelegges for barns behov, men utearealene for barn skulle samtidig kunne fungere som oppholdsarealer og møtested for voksne beboere.

Gatetun og lekegater

De utbedrede gårdsrommene ga i hovedsak plass til opphold for voksne og lek for mindre barn. Et viktig supplement til dette arbeidet var opparbeidelse av *lekegater* og *gatetun*.

Lekegatene skulle være helt stengt for bilkjøring og gaterommene regulert til park, eventuelt med gang/sykkelvei langs den ene siden, som også ga mulighet for kjøring til eiendommene. De

²² Sommerfeldt & Sæterdal 1988: 17

²³ Myhre 1994

²⁴ Hansen & Guttu 1998

²⁵ Sommerfeldt & Sæterdal 1988

²⁶ Guttu 2003

²⁷ Også i nyere tid har det kommet tiltak for å legge til rette for en bred befolkningssammensetning i Oslo indre by. Bystyret i Oslo vedtok i 2007 norm for fordeling av leilighetsstørrelser i bydelene Gamle Oslo, Sagene, Grünerløkka og St. Hanshaugen, samt Nydalen, som blant annet innebærer at det ikke skal bygges leiligheter som er mindre enn 40 m², og at halvparten av leilighetene skal være større enn 80 m². Det arbeides også med nye normer for uterom som skal stille strengere krav til utformingen av disse hos Plan- og bygningsetaten i Oslo kommune.

første lekegatene i Oslo ble anlagt i Lassons gate og Ruseløkkveien på Ruseløkka på midten av 1970-tallet. En del motstand mot stenging av gater gjorde at arbeidet med lekegater stoppet opp.

Gatetun var et system der alle trafikkanter blandes på de gåendes premisser. Ideen ble utviklet i Holland gjennom 1970-årene under navnet "Woonerfs". Gatetunene representerte en noe mer bilvennlig løsning og var derfor lettere å få gjennomslag for enn de helt avstengte lekegatene. Gatetunene skulle gi plass til kjøring, parkering og noe oppholdsareal. Ofte defineres gatetun som et sted hvor fotgjengere og biler blandes, men på fotgjengernes premisser. Kjørearealet ble innsnevret og ved bruk av fartsdumper og kurver ble hastigheten redusert til 10-15 km/t.

Gatetunene representerte en ny type oppholdsareal i byen, forskjellig både fra gårdsrom og park. I parker er det rom for mer plasskrevende anlegg, som ball-løkker og plener. I parken frister man også en mer anonym tilværelse enn i gata. Gata er mer offentlig enn gårdsrommet, som bare er tilgjengelig for dem som bor i gården eller kvartalet. Gatetunene ble i stor grad gjennomført ved at ildsjeler i park- og idrettsvesenet i kommunen og beboerorganisasjoner sto sammen.

En undersøkelse om gatetun i Oslo og Sandefjord²⁸ viser at gatetun i hovedsak ble oppfattet positivt av beboerne. Gatetun medførte økning i uteaktivitetene i området, og det var flere som lot barna leke ute alene enn tidligere. 75% mente i undersøkelsen at barns lekemuligheter var blitt bedre.

Barns egne lekeplasser

På 1970- og 80-tallet ble det utgitt en rekke veiledere som viste hvordan man kunne tilrettelegge gode lekeområder for barn. Med veiledere som "Lag en lekeplass!" fra 1975²⁹ ønsket forskere å gi praktiske råd og opplysninger til folk som ville bedre barnas lekemuligheter gjennom å lage lekeplasser og lekeutstyr. Ofte handlet det om å gi ideer til utstyr som er lett å lage selv. Men også råd om hvordan man skaffet arealer, penger, materialer og om hvordan tomten burde bearbeides ble tatt opp. Den offentlige forvaltningen var også på banen med ulike publikasjoner, som Forbruker- og administrasjonsdepartementet (FAD) sitt temahefte "Lekeområdene kan bli bedre" fra 1982³⁰. Der ble det vektlagt at FAD i flere år hadde hatt muligheter til å gi midler til bedring av barns lekemiljø, og at interessen og behovet for forbedringstiltak hadde vist seg å være svært stort. Midlene ble imidlertid i stor grad brukt til trafikksikring og enkelte lekeplasser, mindre som et ledd i en samlet plan for bedring av leke- og oppvekstmiljøet³¹.

Mangel på arealer hvor barn kunne utfolde seg, gjorde at man begynte å se på mulighetene for at utearealene til skoler og barnehager i nærmiljøet kunne bli brukt i fritidssammenheng. Dette synet ble det redegjort for i flere stortingsmeldinger, blant annet St.meld. nr. 52 (1973-1974) *Ny kulturpolitikk*, St.meld. nr 17 (1977-1978) *Om barns oppvekstkår* og St.meld. nr. 16 (1979-1980) *Bedre nærmiljøer*. Dette førte til at det i fylkeskommunene ble ansatt konsulenter som skulle gi råd og veiledning ved utbygging av skoleanlegg med særlig henblikk på å dekke både skolen og lokalsamfunnets behov for aktivitetsbygg og -arealer³².

I diskusjonen om lekeplasser ble det ofte skilt mellom "parklek" og "byggelek". Parkleken innbyr barna til å gjøre bruk av et ferdig og endelig formgitt lekeanlegg med et strukturert aktivitet-, utstyr- og materialtilbud. Byggeleken innbyr barna til selv å forme lekemiljøet, finne

²⁸ Muskaug 1983

²⁹ Myklevold 1975

³⁰ Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1982

³¹ Hauglund 1980

³² Aanderaa & Haugan 1980

på sin egen lek, utvikle den, og oppdage eller tilvirke de ting de skal bruke i leken ut fra en mangfoldighet av lite strukturerte materialer³³.

Et eksempel på en vellykket byggelekeplass ble etablert i Haugesund sommeren 1979.

Byggelekeplassen kom i stand etter samarbeid mellom kommunens fritidskontor, parkkontor og fire velforeninger³⁴. Byggelekeplassen ble ledet av en fritidsleder og hadde besøk av over 3000 barn i løpet av de 18 ukene den var i drift. Lekeplassen lå midt mellom et blokkområde og et rekkehusområde. Tiltaket førte til mindre skille mellom blokkene og rekkehusene. Mange fikk nye lekekamerater på tvers av borettslag, også utenom byggeleken. Etter prosjektets avslutning ble det konkludert med at det er mange forhold som må være på plass for at en byggelekeplass skal kunne fungere: økonomi, ledere, interesse hos foreldrene, naboenes innstilling, antall barn i en rimelig avstand fra lekeplassen, utearealenes størrelse og tilgang på byggematerialer. I Molde løste man utfordringene med materialer ved å opprette en materialbank, et kommunalt lager for utstyr til dugnadsarbeid med lekeplasser og byggelekeplasser. Utstyret ble brukt til de lekeplasser kommunene tok hånd om, men også til lekeplasser som var opparbeidet og drevet utenfor kommunal regi av velforeninger, borettslag og sammenslutninger av foreldre i boligstrøk³⁵.

Lokalt engasjement og ansvar

Det forbedringsarbeidet som ble gjort i Oslo indre by var kjennetegnet av at det gikk på tvers av sektorer og nivå for forvaltning. Det samme var også tilfellet i andre byer. For å fungere, var det nødvendig å basere seg på lokalkunnskap, både når det gjaldt behov og ressurser. Blant forskere og i forvaltningen var det dessuten stor enighet om at arbeidet med opparbeidelse av for eksempel lekeplasser, i stor grad måtte gjennomføres av private beboerinitiativ. Derfor var ulike veiledere og hefter i stor grad tenkt å kunne brukes av foreldre og andre voksne, som ville lage lekeplass på dugnad sammen med barna i sitt boligområde. Det ble lagt vekt på at barns lekemiljø er et offentlig ansvar, men beboerne i de ulike miljøer er helt nødvendige når det gjelder både initiativ, planlegging og gjennomføring av forbedringstiltakene. Mye av det forbedringsarbeidet i barnas nærmiljø som ble gjennomført på 1970- og utover på 80-tallet, ble da også drevet av lokale krefter.

Beboerforeningene var sentrale i trafikkspørsmål, kontorisering, byfornyelse, gårdeierspørsmål, bydelshus/felleslokaler, sosiale og kulturelle aktiviteter. Både i Oslo, Bergen og Trondheim fantes det lokale aksjonsgrupper. Andre aktører som på ulike måter var involvert i arbeidet som ble gjort for å bedre forholdene i sentrumsområder, var blant annet boligbyggelagene, leieboerforeninger og studenter ved Arkitektthøgskolen og Sosialhøgskolen i Oslo.

³³ Frobenius & Gammelsrud 1983

³⁴ Vandvik 1980

³⁵ Nylund 1980

Litteraturomtaler til kapittel 3

Bettum, O. & Lindheim, T.

Gode gårdsrom. Håndbok i gårdsromsforbedring.

Bymiljøkampanjen 1980-81, Oslo. 1981.

Håndboken gir veiledning til folk som vil gå i gang med gårdsromsforbedringer. Den gir råd om hvordan beboerne kan planlegge og gjennomføre arbeidet sammen, om utforming og materialvalg. Håndboka er del av en serie i håndbøker i praktisk byfornyelse. Den bygger på erfaringer fra arbeidet med organiserte gårdsromsforbedringer, som har pågått siden 1974. Bakgrunnen for heftet er at det i eldre boligområder er stor mangel på arealer utendørs for lek og opphold. Ved hjelp av forskjellige offentlige lån- og tilskuddsordninger kan gårdsrommene mange steder settes i stand og tas i bruk til slike formål. Fra heftet:

”Rundt århundreskiftet, da store deler av de indre byområdene ble bygd, kunne både gatene og ubebygde tomter brukes til lek og opphold. Med økende biltrafikk er situasjonen blitt annerledes. Fortau og ledige tomter brukes til parkering. Livet mellom husene har fått dårligere utfoldelsesmuligheter. Søkelyset rettes mot bakgårdene som fram til nå har blitt brukt til utedoer, klestørk, søppelkasser, parafinfat og parkering. Kvartalene ligger beskyttet mot trafikk, støy og støv. Her er det muligheter og rom for liv og utfoldelse! Men det trengs innsats og samarbeid på mange områder for å komme i gang. Offentlige myndigheter gir faglig hjelp og pengestøtte.”

Dyring, T. & Bettum, O.

Gatetun. Håndbok i trafikksanering.

Bymiljøkampanjen 1980-81, Oslo. 1982.

Heftet er en del av en serie håndbøker i byfornyelse, den samme som *Gode gårdsrom. Håndbok i gårdsromsforbedring*. Heftet er en bearbeidet versjon av erfaringsrapporten *Gatetun og lekegater i Oslo*, som ble utgitt av Park- og idrettsvesenet i Oslo kommune (se litteraturliste). Heftet er ment å kunne brukes ved planlegging av nye gatetunanlegg. Det er delt i kapitler om utfordringer ved, forutsetninger for og gjennomføring av gatetun, i tillegg til konkrete eksempler på arbeid fra Oslo og Bergen.

Heftet trekker fram barn i alderen 7-14 år som de aller ivrigste brukerne av gatetun, og påpeker at det er viktig at utformingen preges av dette. Det legges også vekt på at gatetun har begrenset plass. Bruksverdien kan derfor økes ved at det kan knyttes sammen med en skolegård, en rivningstomt eller annet offentlig uteareal som kan opparbeides samtidig. En utfordring ved gatetun som trekkes fram i heftet, er at trafikkbelastningen i omkringliggende gater ofte vil øke. En annen utfordring er den reduserte parkeringskapasiteten i området.

Anlegg av gatetun er et drastisk inngrep i omgivelsene. Heftet anbefaler at de som bor i området helt fra starten er involvert i prosjektet og har medvirkningsmulighet i planleggingsprosessen. Dette kan koordineres gjennom beboerorganisasjoner, velforeninger og lignende. For å redusere driftsutgiftene lanseres flere modeller for å trekke beboerne inn i arbeidet. Beboerne bør få betalt for arbeidet med vedlikehold, men betalingen skal være betydelig lavere enn hva det vil koste å bruke kommunens egne folk.

Haug, R., Kolbenstvedt, M. & Sæterdal, A.

Ikke engang en sandkasse. Eksempler på hvordan barns interesser blir tilsidesatt i planleggingen.

Barn og bomiljøserien nr. 14. NIBR/NBI, Oslo. 1977.

Heftet presenterer eksempler på tiltak beboerne eller planleggende myndigheter har satt i gang for å bedre lekemulighetene for barn i nærmiljøet. Rapporten beskriver de vanligste hindringer og vanskeligheter i dette arbeidet. Formålet med heftet er å bidra til en diskusjon om hva som kan gjøres for å bedre situasjonen.

Forfatterne sammenligner i rapporten forslag til å anlegge lekeplasser for barn med normalretningslinjene i Bygningsloven. Disse stiller krav til ulike former for lekeplasser, hvor stor plass det skal avsettes i forhold til antall leiligheter og hvor langt fra husene lekeplassene skal ligge. Det poengteres at kun få kommuner har vedtatt disse retningslinjene, og at de, der de er vedtatt, stort sett kun brukes ved nybygging av konsentrerte boligområder, da de ikke er nyanserte nok til å brukes i eksisterende områder.

Rapporten viser til mange eksempler på lekeplasser og lekeområder for barn som har møtt motstand. Eksemplene er gruppert i avsnitt etter hvem som tar initiativet til forbedringene og hvor motstanden er å finne hos: beboere i konflikt med nabolaget, beboere i konflikt med planleggere og politiske myndigheter, planlegging for barn møter beboermotstand, og planlegging for barn møter politisk motstand.

Eksemplene som trekkes frem i heftet belyser hvordan barns interesser ofte blir tilsidesatt istedenfor ivaretatt ved planlegging av boligområder. Dette skjer ”(...) *til tross for at planleggere ofte lager gode planer, til tross for at det finnes retningslinjer, til tross for at det finnes finansierungsordninger, og til tross for at det finnes foreldre som vil satse tid og krefter på å bedre barns nærmiljø*”. Forfatterne konkluderer med at de har sett at det lages planer uten lekeplasser og at det lages gode planer som ikke godtas av politikerne. Dessuten møter gode planer som vedtas av politikere grunneier- og beboerprotester, og mange gode planer blir ikke fulgt opp. Opparbeidede lekeplasser rives ned, og eksisterende lekeområder blir borte som en følge av nye planer for andre formål. Videre møter beboere som prøver å forbedre leketilbudet motstand både fra andre beboere, fra gård- og grunneier og myndigheter.

Forfatterne poengterer at det er nødvendig med omfattende informasjonsarbeid til de som påvirker nærmiljøet. Holdningskampanjer må rettes mot borettslag, planleggere, kommuneadministrasjon og kommunepolitikere. I tillegg må barns krav støttes av økonomiske bevilgninger og lån til ervervelse og opparbeidelse av lekearealer.

Kolbenstvedt, M.

Utearealer i boligområder – hvordan brukes de?

NIBR, Oslo. 1979.

Rapporten tar for seg hvordan utearealer i boligområder brukes. Det er de siste 10-15 år blitt gjennomført en rekke studier der forskere har observert hva beboerne og særlig barna gjør når de er ute. Disse har blitt gjennomført for å bedre grunnlaget for planlegging av de bolignære utearealene. Aktivitetsstudiene forteller noe om barns handlemåte i dag under bestemte ytre forhold. En del av disse ytre betingelsers betydning har undersøkelsene klarlagt, og disse drøftes i rapporten.

I dag er det fremfor alt barn i 4-9 årsalderen som bruker uteområdene nær boligen. Barn har liten kontakt med voksne, og leker mest med barn på samme alder og av samme kjønn. De voksne som er ute, er på vei til eller fra området og deltar i liten grad i barns lek.

Barn leker stort sett nær boligen og på alle de arealer som finnes, uavhengig av om de er egnet for lek eller ikke. De bruker lekeplasser lite, mens harde flater, dvs. gangarealer, parkeringsplasser og bilveger, er mest populære. Grønne arealer som plener o.l. brukes også lite, mens naturområder brukes noe mer.

Utearealene er i dag best tilrettelagt for bevegelseslek. For også å ivareta barns behov for skapende virksomhet, er det viktig at det finnes naturmaterialer og løst utstyr. Tradisjonelt lekeplassutstyr er ikke nok og brukes heller ikke mye.

Det er altså ikke tilstrekkelig med lekeplasser for å gi barn det de trenger. Hele boligområdet må utformes slik at barna kan ferdes trygt. Det bør legges trygge, harde flater nær boligen for sykling, paradiso- og tauhopping. Å sikre naturområder og arealer med kupert terreng er viktig for barns muligheter til vinterlek.

De voksne er lite ute i dag og ser heller ikke ut til å ønske å være mer ute. For å gi barna den nødvendige voksenkontakt og trygghet er det imidlertid viktig å øke de voksnes uteaktivitet. Dette er vanskelig å få til med fysisk planlegging. Det man kan prøve er å lage muligheter for trim, skjermde sitteplasser, muligheter for klestørk ute o.l. En annen utfordring er å gjøre grensen mellom ute og inne, mellom privat og kollektivt område mer diffus. Det myndighetene kan gjøre for å kompensere for manglende voksenkontakt, blir kanskje å planlegge lekesentra med voksne ledere.

Barns uteaktivitet kan sannsynligvis økes gjennom planlegging, i hvert fall barns muligheter til å kunne gå ut uten følge av foreldrene. Rapporten peker blant annet på forhold som færre etasjer, trygt trafikksystem, gjennomgående leiligheter og entréutforming som gjør det lettere for barn å løpe ut og inn.

Gjennom planlegging skapes forutsetninger for aktivitet. Beboernes drift av området og de regler som settes opp for bruken av utearealene, bestemmer aktivitetsmulighetene.

Kolbenstvedt, M. & Strand, A.

Utearealer i boligområder – hvordan kan de gjøres bedre.

NIBR, Oslo. 1978.

I denne rapporten presenteres informasjon som skal kunne gjøre det lettere for beboere å ta initiativ til å gjøre noe med områdene rundt sin bolig. Ulike konkrete forbedringstiltak presenteres og det synliggjøres hvem som har ansvar for at tiltakene iverksettes. I tillegg redegjøres for ulike tilskuddsordninger som er aktuelle.

Forfatterne deler mulighetene for endringer i utearealene i tre grupper: tiltak beboerne kan sette i gang selv, uten å søke tillatelse fra myndighetene, tiltak beboerne kan realisere etter at tillatelse er innhentet, og tiltak beboerne må nøye seg med å anmode myndighetene om å gjennomføre.

Tiltak beboerne kan sette i gang selv, uten å søke tillatelse fra myndighetene, er forbedring av gårdsrom i tett bebyggelse, endret bruk og utvidet møblering av utearealet samt mer barnevennlige regler for bruk av utearealer.

Tiltak beboerne kan realisere etter at tillatelse er innhentet, er inngjerding av farlige områder, passende områder til ungenes lek og opphold ute, og økt oppmerksomhet når nye planer legges fram.

Tiltak beboerne må nøye seg med å anmode myndighetene om å gjennomføre er å redusere fart, omregulere gater, bedre forhold for fotgjengere og syklister, og å opparbeide mer barnevennlige parker.

Sommerfelt, M. & Sæterdal, A.
10 års erfaring med nærmiljøarbeid i Oslo.
NIBR, Oslo. 1988.

Rapporten består av to delrapporter som oppsummerer og diskuterer erfaringer fra arbeid med enkle miljøforbedringstiltak i indre by i Oslo kommune. Det dreier seg om tiltak som beboerne selv har ønsket å få gjennomført, gjerne ved hjelp av dugnad og egen planlegging, tiltak som har kommet i gang uten omfattende saksbehandlingsprosedyrer.

Del 1 beskriver bakgrunnen for at miljøforbedringsarbeidet ble satt i gang med utgangspunkt i det store behovet for miljøforbedringer i indre by i Oslo på 1970-tallet. Her beskrives hvordan den byplanmessige oppmerksomheten vendte seg mot dette området, og hvordan arbeidet startet opp og utviklet seg. Ulike typer tiltak som har vært en del av miljøforbedringsarbeidet beskrives, med hovedvekt på gårdsromsforbedringer, men også opparbeidelse av gatetun og lekegater, alternative bruk av rivingstomter og restareal og forsøk med nærmiljø-barnehager i indre by. Det legges vekt på at arbeidet må gå på tvers av sektorer og nivåer i forvaltningen og krever lokalt engasjement og innsats, for eksempel gjennom samfunnsarbeid-metoden. Dette fordrer nye roller for planleggere som skiller seg fra arbeidsmåter ved planlegging på jomfruelig mark. Noen typer oppgaver som forfatterne mener planleggere må påta seg, listes opp. Til slutt drøftes hva kommunen kan lære av dette arbeidet og hvordan det bør videreføres.

Del 2 beskriver konkrete eksempler på tiltak for gårdsromsforbedringer, lokal planlegging, samfunnsutviklingsarbeid, byggelek og andre organiserte tilbud til barn i indre by. De fleste eksemplene har karakter av forsøks- og utviklingsarbeid, og er basert på statlige og kommunale tilskuddsordninger og stor lokal innsats. De er resultat av et nært samarbeid mellom kommunen og lokalmiljøet, og arbeidet har til dels foregått på siden av vanlig kommunal saksgang.

Wohlin, H.
Barn i stad: en studie i tre delar av barns utelek och trafiksäkerhet i nye bostadsområden.
Stockholm. 1961.

Den økte bevisstheten om barnas behov utendørs ga støtet til en revidert forestilling om utearealer. De nye ideene sprang ut fra den svenske forskeren Hans Wohlin's avhandling "Barn i stad" fra 1961 av svenske barns utemiljø. Wohlin's studier ble i stor grad rettesnor for innholdet av offentlige normeringer både i Sverige, Danmark og Norge.

Wohlin definerte barnas lekeområde til "den sammenhengende trafikkfrie del av boligområdet, gangveier, entreer og lekeplasser". Det tradisjonelle synet hadde gått ut på at barns domene først og fremst kunne begrenses til selve lekeplassen. Med denne studien ble aksjonsområdet radikalt utvidet. Lekeplassene måtte heller betraktes som møtesteder i et sammenhengende grønt og trafiksikkert område. Barns behov for lekearealer ble i studien begrunnet ut fra barns manglende evne til å mestre trafikken og ut fra allmenn kunnskap om barns lek på det tidspunktet.

Verket har følgende bind: *Studier av förskolbarns lekvanor i modern bostadsbebyggelse: preliminär redovisning för en fältundersökning utförd 1960; Barn och bilar; og Utelek och uterum.*

KAPITTEL 4

Barn i fysisk planlegging – *offentlige virkemidler*

På slutten av 1970-tallet og utover på 80-tallet ble det i fagmiljøene lagt stor vekt på at barns interesser ikke ble tilstrekkelig ivaretatt i den fysiske planleggingen av nærmiljøene. Det som var blitt gjort for å bedre barns oppvekstkår var hovedsakelig tiltak som ikke endret nærmiljøet i sin helhet. Årsakene som ble trukket fram var mangelfullt lovverk og at planleggere hadde generelt lav kunnskap om barns behov. Innenfor forskningsfeltet *Barn og bomiljø* innså man at kunnskap ikke var tilstrekkelig for å endre offentlig politikk eller allmenn praksis. At så lite ble gjort, selv om en rekke problemer var dokumentert av NIBR og flere andre, førte til en endring av forskningsinnretningen. Studier av planleggingsprosesser for å finne årsaker til at barns interesser ble tilsidesatt og at eksisterende kunnskap ikke ble brukt, ble det sentrale. Undersøkelsene ble ofte lagt opp slik at de skulle gi grunnlag for bedre løsninger på konkrete planleggingsproblemer.

Barneåret 1979

Planlegging for barn var ett av arbeidsområdene under FNs internasjonale barneår i 1979. I et jubileumsskrift som ble utgitt ti år etter barneåret, konkluderes det med at:

”Konkret er det vanskelig å si hva som kom ut av Barneåret – vi vet ikke hva som ville skjedd uten. Men det er lov å tro at barneombudet, barneplanene og på internasjonalt plan – arbeidet med konvensjonen om barns rettigheter, neppe ville ha kommet så fort uten Barneåret.”³⁶

Barneåret var derfor en viktig milepæl i arbeid med å bedre barns oppvekstkår. I Norge la forskere og forvaltning stor vekt på spørsmål om fysisk planlegging i det som ble formidlet tilknyttet barneåret. Dette var mulig, og særlig aktuelt, fordi det allerede fantes mye kunnskap og materiell fra satsingen på barn og bomiljø allerede fra begynnelsen av 1970-tallet (se kapittel 2).

Ett konkret tiltak som kom ut av Barneåret var *Aksjon skolevei*, en landsomfattende aksjon for å bedre trafikksikkerheten langs barns skoleveier og i deres nærmiljø. Elever, lærere og foresatte ved alle landets skoler deltok ved å registrere problemer langs barnas skolevei og å komme med trafikksikringstiltak.

Barneplaner

Som lokal oppfølging av St.meld. nr. 17 (1977-1978) *Om barns oppvekstkår* søkte en del kommuner Forbruker- og administrasjonsdepartementet om økonomisk støtte og veiledning til utarbeidelse av kommunale barneplaner. Initiativene ble støttet gjennom en tilleggsbevilgning for spesielle tiltak i Barneåret i 1979. Den første kommunale barneplanen ble laget for Ullensaker kommune i 1979, etter initiativ fra NIBR (se litteraturomtale side 36).

1979 ble det også tatt initiativ til å få utarbeidet en *plan for bedring av barns utelekemuligheter i indre Oslo* (se litteraturomtale side 34). Den var ment som en straksplan for en samordnet og tverretattlig innsats for å bedre barns nærmiljø i indre by. Rapporten konsentrerte seg om barns fysiske forhold i utemiljø i indre by, og dokumenterte stort behov for forbedringer. Det ble pekt ut ca 100 ”barneplanområder” i indre by, som ble foreslått utbedret i løpet av en 10-15 års periode³⁷. Saken fikk bred oppslutning i bystyret i 1983. Likevel ble ikke et eneste barneplanområde i Oslo gjennomført etter intensjonene. Barneplanen ble imidlertid brukt som grunnlag for prioriteringer, som argumentasjon for igangsetting av mer spredte tiltak av gatetun og gårdsromsforbedringer.

Barneplanen for Oslo indre by var en rent fysisk plan. Etter hvert utviklet planene seg til å gjelde barn og ungdoms totale oppvekstmiljø. Et eksempel på dette er barne- og ungdomsplan for Trondheim 1983-86³⁸. Planleggingen ble her ført på bydelsnivå, var nærmiljø- og prosessorientert, tverrsektoriell og samtidig tiltaksorientert. Samtidig ble planen formelt knyttet til kommuneplanen som egen delplan. Medvirkning sto sentralt i arbeidet og blant annet bydelsutvalg, skoler og fritidsklubber var viktige deltakere. Det ble også utarbeidet handlingsplaner for hver av bydelene som grunnlag for den endelige prioriterte planen for byen som helhet. Neste kommunale barne- og ungdomsplan i Trondheim var for perioden 1987-90. Planen ble utviklet av en tverrfaglig prosjektgruppe. Den inneholdt retningslinjer for et bedre oppvekstmiljø i de enkelte bydelene, prioriteringer av innsatsområder og kostnadsberegninger av

³⁶ Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1989

³⁷ Sommerfelt & Sæterdal 1988

³⁸ Trondheim kommune 1983

foreslåtte tiltak.

Staten påla ikke kommunene å lage barneplaner og satte ikke krav til innhold, form eller prosess. Fordelene ved dette var at arbeidet virket overkommelig for kommunene, slik at mange turte å gå i gang. På midten av 1980-tallet var nærmere 400 av den gang 449 kommuner i gang med barne- og ungdomsplaner.

For å veilede kommunene i arbeid med barneplaner, utarbeidet NIBR den såkalte *”Verktøykassa – Redskap for planlegging av barns nærmiljø”*. Verktøykassa består av 7 hefter, som til sammen utgjør en veileder for kommunal planlegging av barns nærmiljø. Verktøykassa er rettet til kommunale saksbehandlere og politikere og andre som arbeider med saker som angår barns nærmiljø. (Verktøykassa er en del av forskningsserien Barn og bomiljø, se side 11.)

Plan- og bygningsloven – redskap for planlegging og utforming av barns nærmiljø

Plan- og bygningsloven (Pbl) er den viktigste loven når det gjelder planlegging og utforming av barns nærmiljø. Den regulerer kommunenes arbeid med arealplanlegging og ressursforvaltning. Friarealer for barn var hjemlet allerede i Bygningsloven av 1969 og videreført i Plan- og bygningsloven av 1985. I følge § 69.3 skal det *”(...) i nødvendig utstrekning sikres areal for tilfredsstillende oppholdssted i det fri for beboerne, herunder leikeplass for barn (...)*”³⁹.

Normalvedtektene til denne bestemmelsen utdyper kravene ved å stille krav til forskjellige typer lekeområder. Leikeplassene ble planlagt som et hierarki med sandlekeplasser som laveste nivå, dernest kvartalslekeplasser og ballplasser. Kommunen har anledning til å gjøre disse vedtektene bindende. I 1977 hadde bare 50 kommuner stadfestet vedtekter for lekeplasser, mens nesten 100 hadde vedtatt retningslinjer for avkjørsel og parkering⁴⁰.

I 1989 ble hensynet til barn ført inn i flere paragrafer i Plan- og bygningsloven etter påtrykk fra blant annet Barneombudet, som den gang også involverte seg i plansaker⁴¹. For det første ble det tilført et tredje tilleggsledd til planens formålsparagraf (§2), som presiserer tilrettelegging for barn: *”Ved planlegging etter loven her skal det spesielt legges til rette for å sikre barn gode oppvekstvilkår”*. Samtidig ble Rikspolitiske retningslinjer for barn og unges interesser i planleggingen (RPR-BU) innført. I tillegg ble det innført et krav om at kommunene utpeker en barnerepresentant for å ivareta barn og ungdoms interesser i planlegging etter Plan- og bygningsloven (se under).

Rikspolitiske retningslinjer for barn og unges interesser i planleggingen

RPR-BU er hjemlet i Plan- og bygningslovens § 17.1, første ledd. Her stilles det krav til at kommunene skal organisere planprosessen slik at synspunkter som gjelder barn som berørt part kommer fram, og at ulike grupper barn og unge selv gis anledning til å delta. RPR-BU setter ingen detaljkrav til fysisk utforming, men påpeker at barns fysiske miljø skal være sikret mot forurensning, støy, trafikkfare og annen helsefare. Dette gjelder både for anlegg som skal brukes av barn, uregulerte friarealer og grønne lunger.

³⁹ <http://www.lovdato.no/all/nl-19850614-077.html>

⁴⁰ Kolbenstvedt & Sæterdal 1973

⁴¹ I 1981 var Norge det første landet i verden som innførte eget ombud for barn. Barneombudet hadde den første tiden svært mange henvendelser som gjaldt planlegging og fysiske omgivelser, og dokumentasjon om barns fysiske miljø ble her et hovedområde. Da RPR-BU ble vedtatt tilknyttet Plan- og bygningsloven, var det blant annet etter påtrykk fra Barneombudet. Barneombudet har i dag ikke noen rolle i forhold til arbeidet med å fremme bruken av RPR-BU, men ser det som å henvise enkelthenvendelser videre til de riktige stedene i systemet.

Et viktig ledd i de Rikspolitiske retningslinjene for barn og unge er dens krav til fysisk utforming av lekearealer:

”I nærmiljøet skal det finnes arealer hvor barn kan utfolde seg og skape sitt eget lekemiljø. Dette forutsetter blant annet at arealene er store nok og egner seg for lek og opphold; gir muligheter for ulike typer lek på ulike årstider; kan brukes av ulike aldersgrupper, og gir muligheter for samhandling mellom barn, unge og voksne.”⁴²

Et annet sentralt punkt i retningslinjene er at det skal gis erstatning dersom barns lekeareal tas til annet formål:

”Ved omdisponering av arealer som i planer er avsatt til fellesareal eller friområde som er i bruk eller er egnet for lek, skal det skaffes fullverdig erstatning. Erstatning skal også skaffes ved utbygging eller omdisponering av uregulert areal som barn bruker som lekeareal, eller dersom omdisponering av areal egnet for lek fører til at de hensyn som er nevnt (...) ovenfor, for å møte dagens eller framtidens behov, ikke blir oppfylt.”⁴³

På oppdrag fra Miljøverndepartementet evaluerte NIBR i 2006 de Rikspolitiske retningslinjene for barn og unges interesser i planleggingen⁴⁴. Undersøkelsen viste at ordningen har hatt en viss betydning i kommunenes arbeid med barn og unges interesser i planlegging og byggesaksbehandling. Samtidig konkluderes det med at arbeidet for barn og unges interesser i planleggingen ofte holdes på et minimum, og at PRP-BU dermed blir et for svakt virkemiddel. Evalueringen oppfordrer til at barn- og unges arealbruk i større grad bør dokumenteres i kommunene, og at konkrete arealnormer bør utvikles.

Barnerepresentantene

Ved endringer i Plan- og bygningsloven i 1989 ble det i tråd med dette tatt inn en bestemmelse om at kommunestyret har plikt til å utpeke en etatssjef eller en tjenestemann til å ivareta barn og unges interesser. Da plan- og bygningsloven ble tilpasset ny kommunelov, som trådte i kraft 1. januar 1994, ble hjemmelen for barnerepresentanten endret og flyttet til § 9-1. Lovteksten ble utvidet slik at medvirkning i planarbeidet ble tatt inn: *”Kommunestyret skal peke ut en etatssjef eller en annen tjenestemann som skal ha særlig ansvar for å ivareta barns interesser når det faste utvalg etter denne paragraf utarbeider og behandler forslag til planer”*⁴⁵.

Barnerepresentanten skal utpekes av kommunestyret til å sitte i kommunens planutvalg og være et politisk uavhengig talerør for barn og unge i kommunal planlegging. Selv om ikke kommunene har plikt til å innhente barns synspunkter på forhånd etter dette regelverket, vil det ofte være slik at dette blir gjort⁴⁶.

⁴² <http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-19950920-4146.html#map002>

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Hanssen 2006

⁴⁵ <http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-19950920-4146.html#map0>

⁴⁶ Ordningen med barnerepresentanten endres med ny Plan- og bygningslov som trer i kraft 1. juli 2009. Endringen innebærer at det nå skal være frivillig for kommunene å oppnevne en barnerepresentant. Men selv om ordningen med barnerepresentant blir frivillig, er kommunene fremdeles pålagt å sørge for en ordning som ivaretar den rollen barnerepresentanten hadde. *”I forhold til kommunene har det vært et spørsmål om det fortsatt skal være en særskilt barnerepresentant. Departementet har kommet til at begrunnelsen for å ha en særskilt ordning for å ivareta barn og unges interesser fortsatt er gyldig. En lovfesting av kravet om at det skal utpekes en person i kommunens administrasjon er imidlertid ikke i samsvar med kommunelovens prinsipp om rådmannen som administrativ leder for hele kommunens virksomhet. Det foreslås derfor i stedet at kommunene skal sørge for en ordning som viderefører intensjonene i dagens bestemmelse.”* (fra Ot.prp. nr. 32 2007-2008).

Barn som deltakere i planprosesser

FNs Barnekonvensjon som kom i 1989 er en medvirkende årsak til at det i løpet av de siste 20-30 årene er lagt stadig sterkere press på at barn skal medvirke eller aktivt delta i planprosessene. Barnekonvensjonen sier at barn skal høres og ha innflytelse i saker som vedrører dem.

Bestemmelsen om barns rett til å bli hørt omtales ofte som konvensjonens demokratiartikkel, fordi den gir barn og unge rett til innflytelse og medbestemmelse i samfunnet. Barnets syn skal ikke bare innhentes, synspunktene skal også tillegges vekt. Det innebærer at synspunktene skal påvirke beslutninger når det er grunn til det. Retten til å bli hørt gjelder i alle forhold som vedrører barnet. Det kan være spørsmål som gjelder barnets personlige situasjon, men kan likefullt gjelde spørsmål om barnets nærmiljø. FNs barnekomité har dessuten pekt på at barn må få mulighet til å delta i planlegging og beslutninger som gjelder skole og lokale tjenester, herunder arealplanlegging, miljø- og helsespørsmål⁴⁷.

Arbeidet med barneplaner har gitt redskaper til å involvere barn i planprosesser. I arbeidet med barneplaner foreslo NIBR ulike arbeidsmetoder med varierende grad av medvirkning og styring fra bydelsutvalg og det lokale nivå. NIBR var spesielt opptatt av utprøving av registreringsmetoder hvor barn selv, skoler og borettslag/velforeninger og andre organisasjoner var aktive deltakere.

Et eksempel på et verktøy for å involvere barn i fysisk planlegging er "Barnetråkk". Denne metoden ble utviklet av Eva Almhjell i Vestfold fylkeskommune. Med barnetråkk registrerer barn og unge selv sine bruk av utearealer, hvilke nærområder de bruker på fritida og til og fra skolen.⁴⁸

⁴⁷ Scheie 2005

⁴⁸ Barnetråkk er i nyere tid digitalisert ved Norsk Form og Statens kartverk. Det er utviklet en web-basert metode for registrering av barn og unges bruk og opplevelse av nærmiljøet. Verktøyet brukes i stadig flere norske kommuner (se www.norskform.no/barnetråkk).

Litteraturomtaler til kapittel 4

Kolbenstvedt, M.& Sæterdal, A.

Barns interesser i planleggingen. Hvordan offentlige mål for barns nærmiljø følges opp i regelverk og planleggingspraksis.

NIBR rapport nr. 42. Oslo. 1977

Prosjektet er en studie av hvordan offentlige målsetninger for barns nærmiljø ivaretas i lover og retningslinjer for planlegging, i praktisk planlegging og ved gjennomføring av tiltak. Det fokuseres hovedsakelig på planleggingsutfordringer i by- og tettstedsområder. Et hovedpoeng i rapporten er at dagens planleggingssystem og praksis har en rekke svakheter som gjør at barns interesser ikke blir godt nok ivaretatt. Forfatterne skisserer en rekke forbedringsmuligheter og virkemidler. Prosjektet tar for seg omtalen av barns oppvekstkår i 1970-tallets viktigste stortingsmeldinger og offentlige utredninger, deriblant *St.meld. nr. 76 (1971-72) Om boligspørsmål*, og *St.meld. nr. 51 (1973-74) Barnefamiliens levekår*.

I følge forfatterne blir samfunnsutviklingen med økende materiell standard og økonomisk vekst karakterisert som uheldig for barn og unges oppvekstforhold i samtlige meldinger. Samtidig anses økonomisk vekst som nødvendig for å gi midler til en velferdspolitik som skal løse problemene.

Samtlige meldinger gir inntrykk av at velferdspolitikken i sin alminnelighet, og for barn i særdeleshet, bør begynne i bomiljøet/nærmiljøet, og at dette ses på som løsningen på en rekke av de problemene den økonomiske politikken skaper.

Barnevennlige målsettinger garanterer imidlertid ikke gode oppvekstvilkår, hevder forfatterne. I de offentlige dokumentene er beskrivelser av virkemidler viet langt mindre plass enn problembeskrivelser og målformuleringer. Det finnes ikke noe lovverk som spesielt tar sikte på å ivareta barns interesser i nærmiljøet. Krav til barns nærmiljø er heller ikke lovfestet i lover som har til hensikt å styre planleggingen. Det eneste unntak er Bygningslovens krav om at det skal avsettes areal til lekeplass for barn (§69.3).

Barns interesser blir dårlig ivaretatt, og det er behov for en mangesidig strategi fra det offentliges side for å rette på dette. Hva kan gjøres for å integrere barns interesser i plansystemet? Forfatterne foreslår at det som en forsøksordning utvikles kommunale barneplaner i noen forsøkskommuner.

Undersøkelsen konkluderer med at det offentlige har god kjennskap til barns problemer og årsakene til disse. Det finnes mye og godt dokumentert kunnskap. Videre er bedre nærmiljø og oppvekstmiljø for barn en sentral del av det offentliges velferdspolitik. På tross av dette er barns oppvekstmiljø truet. Hensynet til barn blir tilsidesatt i planlegging. Det mangler virkemidler innen planlegging og miljøforbedring som kan sikre hensyn til barn. Dessuten har de som kan noe om barn, som arbeider med barn, barn og foreldre selv osv. liten påvirkningsmulighet og ingen formell plass i planleggingssystemet. Forfatterne vektlegger at det finnes en rekke forhold som kan styrke barns interesser. Mye kan gjøres både på det formelle og det uformelle planet, fra lovfesting av rettigheter til informasjon.

Kolbenstvedt, M. & Vestby G. M.

Verktøykassa. Redskap for planlegging av barns nærmiljø.

Barn og Bomiljøserien 22-27. NIBR. Oslo. 1981

Verktøykassa består av 7 hefter som til sammen utgjør en veileder for kommunal planlegging av barns nærmiljø. Verktøykassa er rettet til kommunale saksbehandlere og politikere og andre som arbeider med saker som angår barns nærmiljø. Verktøykassa har blitt distribuert til alle landets kommuner.

Prosjektlederansvar for Verktøykassa var ved Marika Kolbenstvedt og Guri Mette Vestby. De ulike heftene har ulike medforfattere; Terje Kleven, Einar Rutledal, Anne Sæterdal, Asle Farner, Susan Brockett og Ann Elin Bratset.

Hefte 1: Kommunal planlegging for bedre oppvekstmiljø

Beskriver hvordan kommunene blant annet ved å lage egne barneplaner, kan arbeide for å få barneperspektiv inn i sin løpende planlegging.

Hefte 2: Fakta om barn

Inneholder kunnskap om barns behov og en kort oppsummering av data fra undersøkelser om barns situasjon på områder som utemiljø, fritid, trafikk, sosial kontakt og bomiljø. .

Hefte 3: Registrering av barns situasjon.

Gir råd om innsamling av data om barns situasjon som kan brukes i kommunal planlegging.

Hefte 4: Prinsipper for detaljplanlegging

Inneholder konkrete råd for utforming av bomiljø, med spesielt vekt på gode lekemuligheter, trafikk sikkerhet og forsamlingslokaler.

Hefte 5: Forlag til plankrav

Inneholder forslag til krav til uteområder, trafikk sikkerhet og forsamlingslokaler for områder med ulike typer bebyggelse.

Hefte 6: Vurdering av reguleringsplan. Bruk av Verktøykassas plankrav og planprinsipper.

Viser hvordan planprinsipper og plankrav som er presentert i tidligere hefter kan brukes i praksis i forbindelse med reguleringsplaner. Heftet henvender seg særlig til planleggere og erfarne politikere, men kan også brukes av "folk flest". Det presenteres en sjekkliste med 32 punkter til hjelp ved utarbeiding og vurdering av planer. Sjekklista blir demonstrert ved hjelp av planeksempler. Punktene kategoriseres i temaene; Plandokumentasjon, Felles uteområder, Lekearealer, Trafikk sikkerhet og Felleslokaler. Det understrekes at plankrav og planprinsipper ikke gir noen garanti for et godt bomiljø, men vil kunne sikre en minstestandard.

Hefte 7: Lover, støtteordninger, referanser, kontakter

Inneholder en oversikt over lover, låne- og tilskuddsordninger, og refererer til andre veiledere av betydning for barns nærmiljøer.

Oraug, J.

Barns utemiljø i indre Oslo.

Barn og bomiljøserien nr. 28. NIBR. Oslo 1981.

Rapporten presenterer resultatene fra prosjektet *Barn i by – plan for bedring av barns utelekemuligheter i indre Oslo* ("Barneplanen"), som NIBR har utført på oppdrag for Oslo kommune. Resultatene presenteres dels som en situasjonsbeskrivelse og dels som forslag til tiltak.

I rapporten er det ved hjelp av statistiske data funnet fram til bydeler og områder som har særlig dårlige muligheter for utendørs lek. I tillegg er det utført nøyaktige registreringer av utendørssituasjonen i fire utvalgte områder, for å få en mer direkte forståelse av problemer, muligheter og kostnader ved å forberede disse.

Som bakgrunnsteppe og sammenligningsgrunnlag gir rapporten en historisk oversikt over barns utemiljø i indre by fra 1920 til 1955, før situasjonen for barn i indre by i 1980 beskrives. Det vises blant annet til at indre by i 1980 har dobbelt så høy barnetetthet som hele Oslos boligområder i gjennomsnitt. Samtidig har hver leilighet i indre by 1/5 til 1/10 av utearealet, sammenlignet med nyere bydeler i Oslo (Stovner, Romsås, Furuset). Bykvartaler med spesielt vanskelige lekeforhold og med utearealer på mindre enn 50 kvm pr leilighet får betegnelsen "barneplanområder". Rapporten identifiserer 115 slike.

Gårdsromsutbedringer, byfornyelsesprogram og gatebruksplan/gatetun/lekegater trekkes fram som gode tiltak som allerede er igangsatt for å bedre situasjonen for barn i indre by. Store deler av barneplanområdene ligger imidlertid utenfor de prioriterte byfornyelsesområdene, og trafikkerte gater avskjærer barneplanområdene fra eksisterende parker, ballplasser og lekeplasser.

Rapporten kommer med forslag til revisjon av normer og retningslinjer for leke- og oppholdsarealer for barn i indre Oslo. Formålet med plankravet er blant annet å sikre barn likeverdige oppvekstmiljøer, uansett bosted, og være et redskap for planleggere, politikere og lokalgrupper som vil argumentere for barnekrav. På bakgrunn av dette forslaget lages det utbedringsskisser og kostnadsberegninger for fire ulike barneplanområder i indre Oslo. Deretter skisseres en finansieringsplan fram til 1995 med ulike former for statlige og kommunale tilskudd for å gjennomføre arbeidet med barneplanområdene. Til slutt foreslår rapporten nye samarbeidsrutiner mellom planleggere og lokalbefolkningen for å gjennomføre forbedringstiltakene. Medvirkning i planprosessen trekkes fram som sentralt.

Sæterdal, A. & Farner, A.

Barneplaner. Erfaringer pr. 1984.

Barn og bomiljøserien nr. 32. NIBR. Oslo. 1985

Rapporten oppsummerer første trinn i arbeidet med evalueringer av barneplanarbeidet i Norge, og retter seg mot kommuner som har arbeidet med barneplaner eller som ønsker å gå i gang med dette. Den inneholder stoff fra en forundersøkelse blant "barneplankommuner" og fra et evaluerings- og erfaringsutvekslingsseminar for 11 kommuner som har arbeidet med barneplaner. Oppdragsgiver for rapporten er Forbruker- og administrasjonsdepartementet (FAD).

I følge rapporten har 184 kommuner pr. 1984 mottatt tilskudd fra FAD for å hjelpe fram barneplanarbeidet. Det viser at interessen er stigende, selv om arbeidet går langsomt.

De viktigste erfaringene som trekkes fram fra organisering av arbeidet i kommunene er behovet for tverrsektoriell barneplankomité, godt samarbeid med lokale frivillige organisasjoner og en overordnet barne- og ungdomspolitik.

De fleste kommunene ser ut til å fokusere mer på selve plandokumentet som produkt enn planarbeid som prosess. Blant annet er intensjonene om at barn skal delta i planprosessen bare innfridd til en viss grad. Enkelte kommuner har utarbeidet tett samarbeid med barn. Det vanlige er imidlertid at barna bare brukes som informanter via spørreundersøkelser og lignende.

Rapporten slår fast at barneplanarbeidet har hatt lavere status enn ønskelig. Rapporten konkluderer med at barneplanarbeidet bør fortsette, fordi det er ennå langt igjen før det offentlige og de lokale samfunn får etablert et kontinuerlig, konstruktivt samarbeid om bedring av barns levekår.

Vestby, G. M. & Kolbenstvedt, M.
Barneplan for Ullensaker.
NIBR arbeidsrapport 12/79, Oslo. 1979.

Rapporten presenterer arbeidet med barneplan for Ullensaker kommune. Bakgrunnen for dette arbeidet var at Ullensaker kommune i 1977 tok kontakt med Forbruker- og administrasjonsdepartementet for å få hjelp til "Kartlegging av barn og unges tilbud og behov i lokalmiljøene". Ullensaker ble koblet inn som prøvekommune i forskningsprogrammet "Planlegging for barn og unges aktiviteter og behov" ved NIBR. Formålet med programmet var å utvikle ulike redskap - registreringsmetoder, retningslinjer og måter å organisere planleggingsprosessen på - som kan gjøre det lettere å ivareta barns behov.

En bakgrunn for arbeidet med barneplan som trekkes fram i rapporten, er at selv om det i offentlige dokumenter og politiske program finnes gode målsetninger og forslag til virkemidler for å bedre forholdene og bevare gode sider ved barns situasjon, er målene som settes opp for barns oppvekstmiljø ofte svært generelle, slik at de verken blir retningsgivende eller bindende for senere politiske avgjørelser. Gjennom å utvikle en egen barneplan blir det lettere å få i gang en diskusjon om barns situasjon i kommunen og komme med konkrete forslag til tiltak og virkemidler. En slik plan er ikke et mål i seg selv, men nødvendig inntil barns interesser blir godt nok ivare tatt i andre planer.

Barneplanen er delt i ni hovedtemaer som dekker de viktigste sidene ved barn i Ullensakers levekår og dagligliv: økonomi, bomiljø, utearealer og lekemiljø, ferdsel og trafikk, fritidsvirksomhet, barnevern og barneomsorg; sosial kontakt, arbeid, oppgaver, medvirkning og planlegging.

Rapporten inneholder forslag til tiltak, spesielt innenfor temaene utearealer og lekemiljø og trafikk og fritidsvirksomhet. Forslagene er gruppert i tiltak som kan gjennomføres raskt, tiltak på mellomlang sikt og langsiktige tiltak som krever større investeringer. Tiltakene går på tvers av sektorer og krever samarbeid på tvers av etatene i kommunen.

SAMLET LITTERATUROVERSIKT

KAPITTEL 2

Barn i bomiljø – *et satsingsområde*

Barne- og familiedepartementet. 2002. *St.meld. nr. 39 (2001-2002) Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge*. Oslo.

Björklid, P. 1980. *Ut och lek. Bostadsområdets utemiljö ur miljö- och utvecklingspsykologisk synvinkel*. Byggforskningen, Stockholm.

Björklid, P. 1982. *Children's outdoor environment. A study of children's outdoor activities on two housing estates from the perspective of environmental and developmental psychology*. Akad. avh., Stockholms universitet.

Bysveen, T. 1971. *Service i boområder. En oppdragsrapport (01130) til Kommunal- og arbeidsdepartementet*. NIBR, Oslo.

Børnekommissionen. 1980. *Småbørn i bolig og miljø*. Børnekommissionen, udvalgsrapport nr. 2, København.

Danielsen, H. 2006. *Med barn i byen. Foreldreskap, plass og identitet*. Dr. art avhandling ved Institutt for kulturstudier og kunsthistorie, seksjon for kulturvitenskap, Universitetet i Bergen.

Dolven, A. S. 1974. *Miljøkvaliteter. Sammenlignende undersøkelser av seks byområder*. NIBR-rapport 35, Oslo.

Forbruker- og administrasjonsdepartementet. 1974. *St.meld. nr. 51 (1973-1974) Barnefamiliens levekår*. Oslo.

Gabrielsen, G. V., Nærland, M. H. & Stokkeland, C. L. 2004. *Fra bakgården til Oslo City*. Norsk Form, Oslo.

Gabrielsen, G. V. & Isdahl, B. 2005. *Bo i bysentrum. By i bosentrum*. Norsk Form, Oslo.

Gehl, I. 1971. *Bo-miljø*. SBI-rapport 71. Statens byggeforskningsinstitut, København. 1971. **Dokumentet er omtalt på side 13.**

Guttu, J. 2003. *"Den gode boligen."* Fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år. Arkitektthøyskolen i Oslo.

Guttu, J. & Schmidt, L. 2008. *Fortett med vett. Eksempler fra fire norske byer*. Husbanken region vest, Bergen.

Hansen, T. & Guttu, J. 1998. *Fra storskalabygging til frislepp. Beretning om Oslo kommunes boligpolitikk. 1960-1989*. Byggforsk, NIBR.

Haug, R., Kolbenstvedt, M. & Sæterdal, A. 1972. *Motivering og program for studier*. Barn og bomiljøserien nr. 1. NIBR/NBI, Oslo.

Helgesen, A. R., Kolbenstvedt, M. & Andresen, I. H. 1978. *Nordisk litteratur om barn og miljø 1970-1978*. Barn og bomiljøserien nr. 15. NIBR/NBI, Oslo.

Holst, S. 1985. *Sats på barn. Et forsøk på å gi barn oppgaver og ansvar i borettslag*. NBBL, Oslo.

Isaksen, L. & Hugdahl, T. 1980. *Barns oppvekstvilkår på Møllenberg*. Hovedoppgave i pedagogikk v/NLHT, Trondheim.

Isdahl, B. 2007. *På taket, i gården, i parken. Kvalitetskriterier for uterom i tett by*. Norsk Form, Oslo.

Isdahl, B. 2004. *Urbane livsmønstre – nygamle boligløsninger*. Norsk Form, Oslo.

Isdahl, B. 2004. *I hodet på utbyggerne. Samtaler med ni utbyggere av byboliger*. Norsk Form, Oslo.

Isdahl, B. 2007. Barndommens landskap på østkanten. *Byminner*, nr. 4, s. 32-39. Oslo bymuseum, Oslo.

Jahr, E. (red) 2001. *Barn drikker ikke caffè latte – om barn i by*. Akribe, Oslo.

Kolbenstvedt, M. 1974. *Teoretiske synspunkter på samspillet mellom barn og miljø*. Barn og bomiljøserien nr. 9. NIBR/NBI, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 14.

Kolbenstvedt, M. 1975. *Barn, foreldre og bomiljø. Barnefamilienes boforhold. Endringer over tid og problemer i dag, med spesiell referanse til Oslo-området*. Del av magistergrad i sosiologi, Universitetet i Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 15.

Kolbenstvedt, M., Solheim, T. & Thori, A. K. 1976. *Aktiviteter i boligområder. Ideer og praktiske råd*. NIBR arbeidsrapport, Oslo.

Kolbenstvedt, M. & Sæterdal, A. 1973. *Presentasjon av et utvalg nordisk litteratur*. Barn og bomiljøserien nr. 3 & 4. NIBR/NBI, Oslo.

Kolbenstvedt, M. & Sæterdal, A. 1976. *Forskning om barn og bomiljø*. Forsknings Nytt nr. 5, Oslo.

Kommunal- og arbeidsdepartementet. 1995. *St.meld. nr. 14 (1994-1995) Om levekår og boforhold i storbyen*. Oslo.

Kommunal- og regionaldepartementet. 2003. *St.meld. nr. 31 (2002-2003) Storbymeldingen. Om utvikling av storbypolitikk*. Oslo.

Kommunal- og regionaldepartementet. 2004. *St.meld. nr. 23 (2003-2004) Om boligpolitikken*. Oslo.

Kommunal- og regionaldepartementet. 2007. *St.meld. nr. 31 (2006-2007) Åpen, trygg og skapende hovedstadsregion. Hovedstadsmeldingen*. Oslo.

Lian, R., Thaulé, J. & Aas, D. 1972. *Barnas miljø i byen. En studie av bydelen Sandaker og Nordre Åsen i Oslo*. Barn og bomiljøserien nr. 5. NIBR/NBI, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 16.

Lidén, H. 1999. Endringer i barns uteliv. En litteraturstudie og en undersøkelse fra Oslo. *Barn*. (1), s. 46-69.

Miljøverndepartementet. 1980. *St.meld. nr 16 (1979-1980) Bedre nærmiljøer*.

Miljøverndepartementet. 2000. *Sentrumsutvikling. Råd og eksempler*. Oslo.

Miljøverndepartementet. 2003. *St.meld. nr. 23 (2001-2002) Bedre miljø i byer og tettsteder*.

Morville, J. 1969. *Planlegging av børns udemiljø i etageboligområder*. Statens Byggeforskningsinstitut, København.

Morville, J. 1969. *Børns bruk av friarealer. Disponering av friarealer i etageboligområder med særlig henblik på børns legemuligheder*. Statens Byggeforskningsinstitut, København.

Moxness, H. 1988. *Byfornyelse på Møllenberg, en eldre bydel i Trondheim*. Hovedoppgave i geografi - Universitetet i Trondheim.

Myhre, J. E. 1994. *Barndom i storbyen. Oppvekst i Oslo i velferdsstatens epoke*. Universitetsforlaget, Oslo.

Nordal, B., Barindhaug, R. & Ruud, M. E. 2007. *Markedsbasert utbyggingspolitikk. Møte mellom kommune og utbygger i pressområder*. NIBR/SINTEF/Byggforsk/NOVA, Oslo.

Nordström, M. 1990. *Barns boendeföreställningar i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv*. Statens institut för byggnadsforskning, Gävle.

Norges velforbund. 1985. *Barn – unge – oppvekstmiljø*. Vel-posten nr. 4. Norges velforbund og FAD, Oslo.

Norges velforbund. 1986. *Nærmiljøet viktigere enn vi tror. Myndighetene vil satse. Velforeningene nødvendige støttespillere*. Vel-posten nr. 4. Norges velforbund, Oslo.

Pløger, J. 2002. *Det senmoderne nærmiljø – livsformer og bykultur. En sammenligning af teori og praksis i Danmark og Norge*. NIBR, Oslo.

Ringard, K. 1989. *Nærmiljøhåndboka*. Norges velforbund og Statens nærmiljøutvalg, Oslo.

Strande, I. 1999. *Tilrettelegging for uteaktiviteter i nærmiljøet - i skole og fritid. Eksempler på løsninger*. Norges idrettsforbund og olympiske komité.

Schmidt, L. & Thorén, A.-K. H. 2001. *Bebyggelsestyper og bokvalitet i by – en studie av storgårdskvartalet*. NIBR, Oslo.

- Stenbråten, I. 2008. *Barndom i den tette byen. En diskursanalyse av hvordan offentlige styringsdokumenter møter utfordringene i Oslo*. Masteroppgave i samfunnsgeografi, UiO, Oslo.
- Sæterdal, A. & Carelius, A. 1972. *Et utvalg nordisk litteratur om barn og ungdoms forhold til de fysiske omgivelser*. Barn og bomiljøserien nr. 2. NIBR/NBI, Oslo.
- Simonsen, S. 1993. *Byteori og hverdagspraksis*. Akademisk forlag, København.
- Tiller, P. O. 1980. *Barns "sosiale landskap"*. INAS, Oslo.
- Vestby, G. M. & Solberg, A. 1983. *Barns oppgaver i lokalsamfunnet – problemstillinger og metoder*. NIBR, Oslo.
- Vestby, G. M. & Solberg, A. 1983. *Barns oppgaver i lokalsamfunnet – resultater fra forundersøkelsen*. NIBR, Oslo.
- Wilhjelm, H. 1999. *Hvor har du vært? -ingen steder. Miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv – en kunnskapsoversikt*. Norsk senter for barneforskning, Trondheim.
- Wilhjelm, H. 2002. *Barn og omgivelser – virkelighet med flere fortolkninger*. Avhandling, Arkitektthøgskolen i Oslo.

KAPITTEL 3

Gode bomiljøer for barn i byen - *tiltak og erfaringer*

Aanderaa B., Haugan, A. 1980. Skolegården og barnehagens uteområde er en viktig del av barn og unges leke- og aktivitetsmiljø. *Plan og arbeid* nr. 4. Arbeidsdirektoratet, Oslo.

Abitz, J. 2008. *Børn og byudvikling. En eksempelsamling om inddragelse af børn i byfornyelsen*. Velfærdsministeriet, København.

Andersen, T., Krogness, O. A. & Aasen, B. 1985. *Hvordan selvgjort blir velgjort. Håndbok for dugnad på utearealer og lekesteder*. Barn og bomiljøserien nr. 35. Forbruker- og administrasjonsdepartementet og Miljøverndepartementet, Oslo.

Bang, C., Koen, B. & Braute J. N. 1989. *Naturleikeplassen. Ein stad for leik og læring*. Universitetsforlaget, Oslo.

Bekken, G. 1986. *Barna kommunen glemte. Forsøk med byggelek og andre enkle tiltak på Tøyen-Grønland i Oslo*. NIBR, Oslo.

Bergen kommune. 1990. *Byfornyelse i Bergen*. Kommunalavdeling byutvikling, Planavdeling indre by, Bergen.

Bettum, O. & Lindheim, T. 1981. *Gode gårdsrom. Håndbok i gårdsromsforbedring*. Bymiljøkampanjen 1980-81, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 22.

Dyring, T. & Bettum, O. 1982. *Gatetun. Håndbok i trafikkсанering*. Bymiljøkampanjen 80/81, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 22.

Eide, K. H. et al. 1981. *Barns leikemiljø. Samspillet mellom mennesker, omgivelser og regler, er avgjørende for barns leik*. Dronning Mauds Minne, Høgskolen, Trondheim.

Einersen, S. 1982. *Løvetann gjennom asfalt. Om barnekultur og urbanisert oppvekst*. Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning, Oslo.

Enerstvedt, Å. 1971. *Kongen over gata. Oslobarns lek i dag*. Universitetsforlaget, Oslo.

Forbruker- og administrasjonsdepartementet. 1978. *St.meld. nr. 17 (1977-78). Barns oppvekstkår*. Oslo.

Forbruker- og administrasjonsdepartementet. 1982. *Lekeområdene kan bli bedre*. Temahefte nr. 13. Oslo.

Frobenius, H. & Gammelsrud, T. 1983. *Barnet, leken og lekeplassen. En utredning om kommunale lekeplasser for barn fra syv til fjorten år*. Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Oslo.

Fritidsseksjonen. 1980. *Lek i bomiljø. Noen tips fra Fritidsseksjonen til dere som vil hjelpe barna med å få en god og trivelig "lekelomme" i bomiljøet*. Bergen kommune, Bergen.

Frøyen, Y. K. 1992. *Virkninger av byfornyelse: Møllenberg 1973-1990*. Bolig og byfornyelsekseksjonen, Trondheim kommune.

Fyrand, L., Alm, G. & Aares, F. 1985. *Aktivitet og ansvar i eget bomiljø – et forsøksprosjekt i naboskapsarbeid i en drabantby*. Universitetsforlaget, Oslo.

Hansen, T. & Sæterdal, A. 1970. *Ammerud*. Pax, Oslo.

Haug, R., Kolbenstvedt, M. & Sæterdal, A. 1977. *Ikke engang en sandkasse. Eksempler på hvordan barns interesser blir tilsidesatt i planleggingen*. Barn og bomiljøserien nr. 14. NIBR/NBI, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 23.

Hauglund, E. 1980. Barns lekemiljø – planlegging og tilskuddsordninger. *Plan og arbeid*. Nr 4. Tidsskrift for distriktsutbygging, regional planlegging og sysselsetting, Drammen.

Hjorthol, R., Kolbenstvedt, M. & Stangeby, I. 1989. *Barn, trafikk og miljø. Intervjuer med 3-10 åringers foreldre i Vålerenga/Gamlebyen i Oslo*. TØI-notat 0908/89, Oslo.

Hoem, G. et.al. 1979. *Gatetun. Et bedre bomiljø*. NIBR, Oslo.

Holand, Ø. M. & Kolbenstvedt, M. 1982. *Lekeområder - også for barn med funksjonshemninger. Praktisk vegleder for detaljutforming av fysiske tiltak*. Barn og bomiljøserien nr. 30. NIBR/NBI, Oslo.

Husbanken. 1995. *Bedre utearealer og trafikkløsninger*. Serien Bolig- og miljøfornyelse. Husbanken, Oslo.

Kaul, S. & Kolbenstvedt, M. 1972. *Søkelys på bakgården*. NIBR, Oslo.

Kaul, S., Kolbenstvedt, M. & Lerstang, T. 1975. *Bygata. Et bidrag til forståelse av konflikter mellom: trafikk og lokalmiljø – lokale og overordnede planleggingsmål*. NIBR rapport 38, Oslo.

Kolbenstvedt, M. 1975. *Tøyenbarn forteller om sin bydel. En undersøkelse av lekemuligheter og skoleveg på Tøyen barneskole i Oslo*. Barn og bomiljøserien nr. 11. NIBR/NBI, Oslo.

Kolbenstvedt, M. 1979. *I wish there weren't so many cars in the world. The use of children's compositions and drawings as a research method*. NIBR, Oslo.

Kolbenstvedt, M. 1979. *Utearealer i boligområder – hvordan brukes de?* NIBR, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 24.

Kolbenstvedt, M. & Rutledal, E. 1981. *Funksjonshemmede barns utemiljø. En kommentert bibliografi*. Barn og bomiljøserien nr. 21. NIBR/NBI, Oslo.

Kolbenstvedt, M. & Sommerfelt, M. 1989. *Barn og utearealer. Normer er ikke et hinder for kreativitet*. Byggekunst.

Kolbenstvedt, M. & Strand, A. 1976. *Bruk av gang og lekeområder. Om metode ved og resultat av undersøkelser av bolignære utearealer i 8 boområder*. NIBR, Oslo.

Kolbenstvedt, M. & Strand, A. 1978. *Utearealer i boligområder – hvordan kan de gjøres bedre*. NIBR, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 25.

Kolbenstvedt, M. & Strand, A. 1986. *Atkomstveger i boligområder. Bilfrihet eller blandingstrafikk*. Barn og bomiljøserien nr. 36. NIBR/NBI, Oslo.

Kolbenstvedt, M. & Sæterdal, A. 1973. *Lekeområder i nærmiljø – lover og normer*. Barn og bomiljøserien nr. 6. NIBR/NBI, Oslo.

Køltzow, K. & Kolbenstvedt, M. 1979. *Barn, trafikk og utearealer. Presentasjon av et utvalg nordisk litteratur*. Barn og bomiljøserien nr. 20. NIBR/NBI, Oslo.

Marjory, A. & Baroness, A. 1970. *Plass til leik – for de yngste barna*. Verdensorganisasjonen for Småbarnsoppføstring (OMEP).

Muskaug, R. 1983. *Virkningen av gatetun i Oslo og Sandefjord*. Transportøkonomisk institutt, Oslo.

Myklevoll, P. I. 1975. *Lag en lekeplass! Praktiske råd med tegninger*. Barn og bomiljøserien nr. 10. NIBR/NBI, Oslo.

NIBR. 1978. *Rollehefte til skuespillet Ti små lekeplasser. Et spill om hvor vanskelig det er å ivareta barns interesser i fysisk planlegging*. Barn og bomiljøserien nr. 6. NIBR/NBI, Oslo.

Nistov, S., Kolbenstvedt, M. & Kaul, S. 1972. *Lek og ferdsel til fots. En analyse av Enerhaugen-Tøyen og Karlsrud-Lambertseter*. NIBR-rapport 21, Oslo.

Nordström, M. 1979. *Gårdsförändring. Ett sätt att förbättra boendemiljön?* Institutet, Gävle.

Nylund, P. 1980. *Lagring og distribusjon av materiale til lekeplassutstyr – kommunal materialbank*. Plan og arbeid nr. 4. Arbeidsdirektoratet, Oslo.

Ofstad, S. 1995?. *Trafikk, oppvekst og nærmiljø. En oppsummering av TON-prosjektet*. Miljøverndepartementet, Oslo.

Oslo byplankontor. 1973. *Gatebruksplan for det sentrale byområdet*. Oslo.

Park og idrettsvesenet. 1981. *Gatetun og leke- og oppholdsgater i Oslo. Erfaringsrapport*. Oslo kommune.

Pedersen, L. 1994. *Gatetun i Trondheim. Eksempler fra bydelene Sanden og Lademoen, beboernes oppfatninger av det å bo i bydelen sammelignes med trafikksanering og etablering av gatetun som virkemiddel for å bedre uteområdene i eldre sentrumsnære områder*. Hovedoppgave Geografisk institutt, NTNU, Trondheim.

Selmer-Olsen, I. 1990. *”Boksen går!” – om barns egen kultur, og om barnekulturens vilkår og funksjon*. Norsk kulturråd & Norsk senter for barneforskning, Trondheim.

Schmidt, L. 2004. *Skolegården, jungel eller luftegård? En studie av nærmiljøanlegg, barn og fysisk aktivitet i skolegården*. NIBR, Oslo.

Sommerfelt, M. & Sæterdal, A. 1988. *10 års erfaring med nærmiljøarbeid i Oslo*. NIBR, Oslo.
Dokumentet er omtalt på side 26.

Thorén, A.-K. H., Guttu, J. & Pløger, J. 1998. *Utearealer i boligområder. Bruk og betydning. En kunnskapsoversikt*. NIBR, Oslo.

Vestby, G. M. 1979. *Bedre nærmiljø for barn. Praktiske råd og opplysninger til velforeninger og beboerorganisasjoner i Ullensaker kommune*. NIBR, Oslo.

Vestby, G. M. 1999. Paradigmeskifter i barneforskning: skiftende syn på barn og barndom. I: *Hvis barndommen var børnsnotert... Konferanserapport*. Adriane, Oslo.

Wohlin, H. 1961. *Barn i stad. En studie i tre delar av barns utelek och trafiksäkerhet i nye bostadsområden*. Stockholm.
Dokumentet er omtalt på side 26.

KAPITTEL 4

Barn i fysisk planlegging – *offentlige virkemidler*

- Barlindhaug, R. 2005. *Storbyenes boligmarked – drivkrefter, rammebetingelser og handlingsvalg*. Spartacus Forlag, Oslo. TA BORT??
- Barne- og familiedepartementet & Kommunenes Sentralforbund. 1997. *Fra barnetråkk til ungdomsting. Medvirkning fra barn og ungdom i kommuner - erfaringer og eksempler*.
- Barne- og likestillingsdepartementet. 2006. *Deltakelse og innflytelse fra barn og ungdom – informasjon og veiledning for arbeidet i kommunene*. Rundskriv Q-27/2006 B, Oslo.
- Barne- og likestillingsdepartementet. 2007. *Frå barnehage til ungdomsportal – eksempel på barne- og ungdomsinnverknad i kommunene*. Oslo.
- Barstad, J. & Hanken, T. 1993. *Barnerepresentantens plass i kommunane. Ei evaluering av barnerepresentantordninga i fire fylke, Buskerud, Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Troms*. Møreforsking, Volda.
- Bjørneboe, J. 1991. *Gode utearealer i tettbygde strøk. Veileder i planlegging og forbedring*. Miljøverndepartementet, Oslo.
- Danielsen, K. & Øia, T. 1995. *Tiltak rettet mot barn og unge. Evaluering av handlingsprogram Oslo indre øst*. NOVA, Oslo.
- Direktoratet for naturforvaltning (1998). *Barnerepresentantenes faktaperm*. Trondheim.
- Egeland, S. & Hoff, S.A. 1998. *Barns utemiljø. Veileder om offentlige krav og retningslinjer*. Kommuneforlaget, Oslo.
- Farner, A. & Brockett, S. 1983. *Prinsipper for detaljplanlegging*. Barn og bomiljøserien nr. 25. NIBR, Oslo.
- Farner, A., Kolbenstvedt, M. & Schanke, L. 1979. *Planlegging – har det noe med barn å gjøre? Byggekunst* nr. 4. Temanummer barn, utgitt av Norske arkitekters landsforbund.
- Farner, A. & Brockett, S. 1983. *Forslag til plankrav*. Barn og bomiljøserien nr. 26. NIBR, Oslo.
- Fasting, P. 1986. *Planlegging for barn og unge. Grendemøter som del av en planleggingsmodell*. Barn og bomiljøserien nr. 33. NIBR, Oslo.
- Forbruker- og administrasjonsdepartementet. 1977. *St.meld. nr. 17 (1977-1978) Om barns oppvekstkår*. Oslo.
- Forbruker- og administrasjonsdepartementet. 1989. *”Barn på dagsorden. Ti år siden Barneåret”* (Jubileumsskrift).
- Flekkøy, M. G. 1991. *Det er så urettferdig, altså! Da barna fikk sitt eget ombud*. Aschehoug, Oslo.

- Galteland, R. 2002. *Barn og arealplanlegging - med vekt på regulerings- og bebyggelsesplaner. Veileder for barnerepresentanten*. Vest-Agder fylkeskommune, Kristiansand.
- Grøslund, A. M. 1993. *Barnekonvensjonen. Rettigheter for barn i Norge*. Tano, Oslo.
- Hanssen M. A. 2006. *Rikspolitiske retningslinjer for barn og unge – en evaluering* NIBR-notat 2006:127.
- Hauglund, E. 1980. *Barns lekemiljø – planlegging og tilskottsordninger*. Plan og arbeid nr. 4. Arbeidsdirektoratet, Oslo.
- Hellen, T. 1985. *Utprøving av normkravene i Barn og bomiljø 28. Prøveområde: Bolteløkka skolekrets*. Barn og bomiljøserien nr. 34. NIBR, Oslo.
- Hillestad, E. 1991. *Hvem tenker på meg? Barn og unges interesser i planleggingen – en håndbok for barnetalspersoner*. Kommuneforlaget, Oslo.
- Hodneland, K. B. 2007. *Room for Childrens Participation? Reflections on Communicative Practice in an Educational Context*. Dr. ing. avhandling, Arkitekt- og designhøgskolen i Oslo.
- Isdahl, B. 2007. *Bybarna fortjener en strategi*. I Plan nr. 5, s. 24-29.
- Johnsen, V, Klausen, J. E & Røe P. G. 1996. *"Du må ikke komme her og bygge der". Evaluering av rikspolitiske retningslinjer for planlegging*. NIBR, Oslo.
- Kjørholt, A. T. 1997. *Norsk barnepolitikk og barns aktive samfunnsdeltakelse. En kartlegging av offentlige prosjekter i perioden 1985-1995*. Norsk senter for barneforskning, Trondheim.
- Kolbenstvedt, M. 1983. *Kommunal planlegging for bedre oppvekstmiljø*. Barn og bomiljøserien nr. 22. NIBR, Oslo.
- Kolbenstvedt, M. 1983. *Lover, støtteordninger, referanser, kontakter*. Barn og bomiljøserien nr. 27. NIBR, Oslo.
- Kolbenstvedt, M. & Sæterdal, A. 1977. *Barns interesser i planleggingen. Hvordan offentlige mål for barns nærmiljø følges opp i regelverk og planleggingspraksis*. NIBR rapport nr. 42, Oslo.
Dokumentet er omtalt på side 32.
- Kolbenstvedt, M. & Vestby, G. M. 1979. *Tiltak i lokalmiljøet. Ideer til barneåret 1979*. NIBR arbeidsrapport, Oslo.
- Kolbenstvedt, M. & Vestby G. M. 1981. *Verktøykassa. Redskap for planlegging av barns nærmiljø*. Barn og Bomiljøserien 22-27. NIBR, Oslo.
Dokumentene er omtalt på side 33.
- Kolbenstvedt, M., Vestby, G. M., Sæterdal, A & Kleven, T. 1981. *Kommunal planlegging for bedre oppvekstmiljø*. Oslo.
- Kolbenstvedt, M., Vestby, G. M. & Farner A. 1981. *Prinsipper for detaljplanlegging*. NIBR, Oslo.

- Miljøverndepartementet. 1975. *Gode bymiljøer*. Rundskriv T-4/75. Oslo.
- Miljøverndepartementet. 1991. *Må barns lek ha voksnes spilleregler? RPR for barn og unges interesser i planleggingen*. Rundskriv T-724. Oslo.
- Miljøverndepartementet. 1991. *Miljøvennlig plan, barnevennlig miljø*. Rundskriv T-858. Oslo.
- Miljøverndepartementet. 1992. *God arealplanlegging gir bedre oppvekstmiljø*. Rundskriv T-912. Oslo.
- Miljøverndepartementet. 1995. *Barn og planlegging*. Oslo. Rundskriv T-1/95. Oslo.
- Miljøverndepartementet. 2002. *St.meld. nr 23 (2001-2002) Bedre miljø i byer og tettsteder*. Oslo.
- Miljøverndepartementet. 2008. *Om barn og planlegging*. Rundskriv T-2/08. Oslo.
- NIBR. 1979. *Kort om barn og planlegging*. Stoff til seminarforberedelse. Barn og bomiljøserien nr. 17. NIBR/NBI, Oslo.
- NIBR. 1979. *Tre foredrag om barn og planlegging*. Barn og bomiljøserien nr. 18. NIBR/NBI, Oslo.
- NIBR. 1979. *Seminar om barn og planlegging. Faglig opplegg og praktiske råd. Barneprogrammet*. Barn og bomiljøserien nr. 19. NIBR/NBI, Oslo.
- NIBR. 1988. *Akerselva miljøpark. Rapport fra medvirkningsprosjektet høsten 1987 på Grünerløkka*. NIBR-notat, Oslo.
- NIBR/NBI. 1981. *Forslag til plankrav*. Barn og bomiljøserien nr. 26. NIBR/NBI, Oslo.
- NIBR/NBI. 1981. *Prinsipper for detaljplanlegging*. Barn og bomiljøserien nr. 25. NIBR/NBI, Oslo.
- NIBR/NBI. 1981. *Kommunal planlegging for bedre oppvekstmiljø*. Barn og bomiljøserien nr. 25. NIBR/NBI, Oslo.
- Oraug, J. 1981. *Barns utemiljø i indre Oslo*. Barn og bomiljøserien nr. 28. NIBR, Oslo.
Dokumentet er omtalt på side 34.
- Oslo Byplankontor. 1977. *Soneplanen/Revidert reguleringsplan for sentrum og indre sone*.
- Oslo kommune. 2005. *"Fremtid med fortid". Kommunedelplan for byutvikling og bevaring i indre Oslo 2005–2020*. Plan- og bygningsetaten, Oslo.
- Sandemose, I., Kolbenstvedt, M. & Schanke, L. 1979. *Hej det er Barneår. Eksempel på kva barn kan gjere der dei bur*. Brosjyre til skolene. NIBR, Oslo.
- Saracco, S. & Strandlund, L. 2007. *Barnfamiljer i innerstan. Planeringsideal och verklighet*. Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.

Scheie, M. 2005. *FNs barnekonvensjon – fra visjon til kommunal virkelighet*. Universitetet i Oslo, Norsk senter for menneskerettigheter, Oslo.

Sommerfelt, M. & Knudtzon, L. 1996. *Oppvekst i kommunene. Forprosjekt*. Byggforsk, Oslo.

Sæterdal, A. & Farner, A. 1985. *Barneplaner. Erfaringer pr. 1984*. Barn og bomiljøserien nr. 32. NIBR, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 35.

Tangen, J. O. 1992. *Stykkevis og delt eller samlet og helt? En evaluering av statlige stimulerings tiltak for barne- og ungdomsplanlegging*. Telemarksforskning, Oslo.

Tangen, J. O. 1993. *Barn og plan – En gjennomgang og sammenstilling av foreliggende data om RPR, BR og planlegging for barn og unge i norske kommuner*. Telemarksforskning, Bø.

Thorén, A-K. H, Guttu J & Pløger, J. 2000. *Arealnormer. Virkemiddel for livskvalitet i fysisk planlegging*. NIBR, Oslo.

Trondheim kommune. 1983. *Barne- og ungdomsplan for Trondheim 1983-86*.

Trondheim kommune. 1987. *Barne- og ungdomsplan for Trondheim 1987-90*.

Vandvik, V. 1980. *Landets eneste byggelekeplass i 1979 – et vellykket tiltak som bør følges av flere*. Plan og Arbeid nr. 4. Arbeidsdirektoratet, Oslo.

Vestby, G. M. 1987. *Kommunal planlegging for og med barn – om barn som informanter og intervjuobjekter*. I Wike, J. (red.). Veilederserie for kommunale barne- og ungdomsplaner. Kulturdepartementet, Oslo.

Vestby, G. M. 1989. *Lokale tiltak for barn og unge. Evaluering av en statlig tilskuddsordning*. NIBR-rapport 13, Oslo.

Vestby, G. M. & Kolbenstvedt, M. 1979. *Barneplan for Ullensaker*. NIBR arbeidsrapport 12/79, Oslo.

Dokumentet er omtalt på side 36.

Vestby, G. M & Østensen, E. 1981. *Kultursektorens rolle som talerør for barn i kommunal planlegging, en spørreskjemaundersøkelse*. Barn og bomiljøserien nr. 29. NIBR, Oslo.

Wilhjelm, H. 1990. *Plan og bygningsloven og RPR for å styrke barn og unges interesser i planlegging*. Miljøverndepartementet: rundskriv T-2/92, Oslo.

Wilhjelm, H. 1997. *Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen. En gjennomgang av evalueringer og forskning*. Arbeidsrapport nr. 27. Norsk Senter for Barneforskning, Trondheim.

Wyller, K. B. & Wyller, T. C. (red) 1978. *Barn*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Ögren, K. 1980. *Fråga barnen. Om barns liv i två bostadsområden i Örebro*. Byggforskningsrådet, Sverige.

